

2-31 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

● Ο Ελληνισμός της Μαύρης Θάλασσας.

Της Ελευθερίας Τράϊου

● Ολβία, Βόσπορος, Χερσόνησος.

Οι εστίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στο έδαφος της σημερινής Ουκρανίας.

Της Ναταλίας Γκούροβα

● Χρονικό των ανασκαφών.

Πλούσιο το ερευνητικό και εκδοτικό έργο, αλλά ανεπαρκείς οι πόροι για τη συνέχιση των ανασκαφών.

Του Σεργκέι Κριζίτσι

● Η αρχαία Ολβία.

Ακμαία αποικία με συνεχή ιστορία χιλίων ετών στις βορειότερες παρυφές του ελληνικού κόσμου.

Των Βαλεντίνας Κρατίβινα

Νίνας Λεϊπούνογκαγια

● Το πολίτευμα της Ολβίας.

Αρχικά ολιγαρχικό, εξελίχθηκε και παρέμεινε δημοκρατικό επί έξι αιώνες.

Της Άννας Ρουσιάγιεβα

● Η γλώσσα των Ολβιοπολιτών.

Επί μία χιλιετία επίσημη και κυρίαρχα ομιλούμενη ήταν η αρχαία ελληνική.

Της Άννας Ρουσιάγιεβα

● Ελληνική αρχιτεκτονική.

Τείχη, ναοί, δημόσια κτίρια και οικίες της αρχαίας Ολβίας.

Του Σεργκέι Κριζίτσι

● Η τέχνη της Ολβίας.

Ιδιάζουσα, αλλά κατ' ουσίαν ελληνική, με μοναδικά έργα κεραμικής, γλυπτικής και διακοσμητικής.

Της Νίνας Λεϊπούνογκαγια

● Η περιφέρεια της Ολβίας.

Το πυκνό δίκτυο των αγροτικών οικισμών του πάλαι ποτέ κραταιού ολβιακού κράτους.

Του Σεργκέι Μπουισιχ

● Θεοί και λατρείες στην Ολβία.

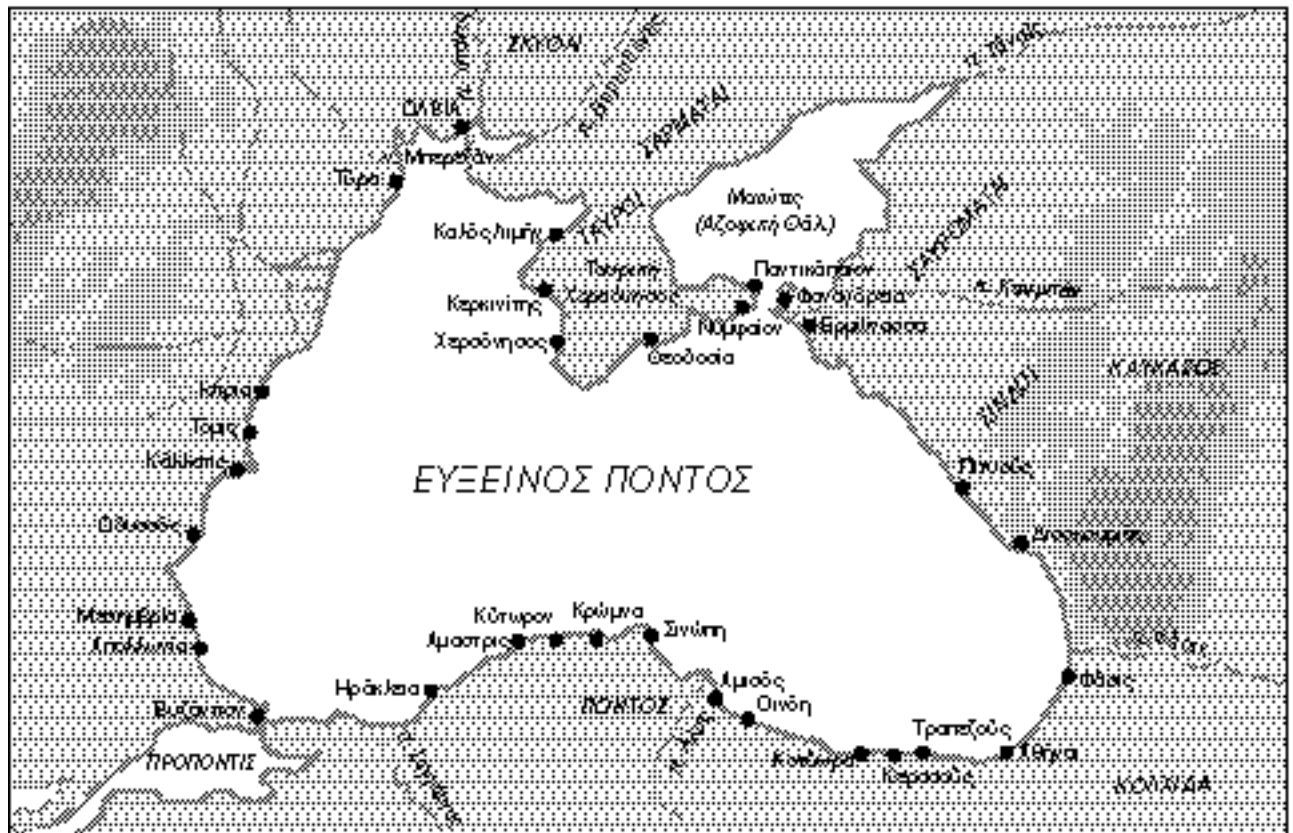
Κυρίαρχο το ολυμπιακό πάνθεο και εξέχουσες θεότητες ο Απόλλων Ιητρός και ο Αχιλλεύς Ποντάρχης.

Της Άννας Ρουσιάγιεβα

Εξώφυλλο: Ειδώλιο της Κόρης-Περσεφόνης. Ολβία, β' ήμισυ του 4ου αι. π.Χ.

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Εκατοντάδες ελληνικές αποικίες έζωναν τη Μαύρη Θάλασσα κατά τους κλασικούς χρόνους, από το Βόσπορο έως τον μακρινό Καύκασο και την Αζοφική. Ανάμεσά τους η Ολβία, μια σημαντική αποικία στις βορειότερες παρυφές του αρχαίου ελληνικού κόσμου, με συνεχή βίο χιλίων ετών (6ος αι. π.Χ.-4ος αι. μ.Χ.).

Ο Ελληνισμός της Μαύρης Θάλασσας

«ΟΤΑΝ ξεψύχησε ο λαβωμένος Αχιλλέας, μια βοή συντάραξε το βόρειο Αιγαίο και έφριξαν τα πλήθη των πολεμιστών στην Τροία. Μέσα από τα ανταριασμένα κύματα αναδύθηκε η μάνα του η Θέτις και οι θαλασσινές νύμφες Νηρηίδες, που ήρθαν να μοιρολογήσουν τον θεόμορφο νεκρό. Δεκαεπτά μερόνυχτα κράτησε το μοιρολόι. Τη δέκατη όγδοη μέρα άναψε η νεκρική πυρά. Την ώρα που καιγόταν η σορός και οι αρχηγοί των Ελλήνων λάβαιναν μέρος σε αθλητικούς αγώνες προς τιμήν του νεκρού, η Θέτις πλησίασε την πυρά κι έκλεψε την ψυχή του μονάκριβου παιδιού της. Βούτηξε στα νερά του Αιγαίου, διέσχισε τον Ελλήσποντο και την Προποντίδα, πέρασε τον Βόσπορο και ακολουθώντας τα περάσματα των ψαριών που πάνε να γεννήσουν στις εκβολές του Δούναβη, έφτασε στην ακατοίκητη νησίδα Λεύκη. Μέσα στην άγρια ερημιά της Μαύρης Θάλασσας η πελαγία μάνα εναπόθεσε στα λευκά βράχια την αθάνατη ψυχή του Αχιλλέα. [...] «Οι λαοί που ζούνε στις ακτές κοντά στη Λεύκη θα τιμούν αιώνια το γιο σου», είχε πει ο Ποσειδώνας στη Θέτιδα, όταν της παραχώρησε τη μαυροθαλασσίτικη νησίδα»¹.

Ο θεός κράτησε την υποσχέσή του. Σε καμιά άλλη περιοχή του αρχαίου ελληνικού κόσμου δεν έχαιρε ο Αχιλλέας τέτοιου θαυμασμού και λατρείας όσο στη Λεύκη και, ακόμη βορειότερα, στην Ολβία, την ευτυχισμένη όπως το ήθελε το όνομά της πόλη, υπό την εξουσία της οποίας τελούσε το μικρό νησί. Ως ανώτατο προστάτη τιμούσε τον Αχιλλέα Ποντάρχη το κραταιό το πάλαι ποτέ ολβιακό κράτος που ιδρύθηκε από Μιλήσιους και άλλους Έλληνες αποίκους τον 6ο αι. π.Χ. στις εκβολές του ποταμού Μπανγκ (αρχαίος Υπανίς), στο έδαφος της σημερινής Ουκρανίας. Την κορυφή όμως του πανθέου της Ολβίας κατείχε ο Απόλλων Ιητρός και αργότερα ο Απόλλων Δελφίνιος, με επόμενες κυρίαρχες

θεότητες τους ολύμπιους θεούς. Κυρίαρχος ήταν άλλωστε ο ελληνικός χαρακτήρας σε κάθε έκφανση του υλικού και πνευματικού βίου της Ολβίας: στη γλώσσα, την τέχνη, την αρχιτεκτονική.

Πάμπολλοι είναι οι μύθοι για το ηράκλειο εγχείρημα των αρχαίων Ελλήνων να διασχίσουν την άξενη θάλασσα, που κατ' ευφημισμό ονόμασαν Εύξεινο, και εκατοντάδες τα τοπωνύμια που επιβεβαιώνουν ότι στους κλασικούς χρόνους όλη η παράλια ζώνη, από τον Ελλήσποντο έως τον μακρινό Καύκασο και την Αζοφική, ανήκε ήδη σε εκατοντάδες ελληνικές αποικίες που έζωναν τη Μαύρη Θάλασσα, μεταμορφώνοντάς την σε λίμνη ελληνική. Την εικόνα αυτή ενισχύουν και οι φιλολογικές αναφορές, ενώ, όσον αφορά ειδικά την Ολβία που ευτύχησε να ανασκαφεί συστηματικά, η χιλιόχρονη ιστορία της ως ελληνικής αποικίας τεκμαίρεται από το μοναδικό πλούτο των αρχαιολογικών της καταλοίπων.

Η εκατονταετής και άγνωστη στην Ελλάδα αυτή έρευνα που παρουσιάζουν σήμερα οι «Επτά Ημέρες», συνεχίζεται στις μέρες μας με μεγάλες δυσκολίες λόγω ανεπάρκειας πόρων. Αρμόδιος φορέας είναι το Ινστιτούτο Αρχαιολογίας της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας, συνεργάτες του οποίου είναι οι ερευνητές που υπογράφουν τα κείμενα. Το αφιέρωμα πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία της Πρεσβείας της Ουκρανίας στην Ελλάδα. Αμέριστη στάθηκε, σε όλα τα στάδια της ολοκλήρωσής του, η φροντίδα της αρχαιολόγου κ. **Ναταλίας Γκούροβα**, ενώ την τελική θεώρηση των κειμένων έκανε ο Καθηγητής της Κλασικής Αρχαιολογίας κ. **Νίκος Σταμπολίδης**.

Σημείωση:

(1). Μαριάννα Κορομηλά, «Οι Έλληνες στην Μαύρη Θάλασσα», εκδ. Πολιτιστική Εταιρεία «Πανόραμα», Αθήνα 1991.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Ολβία, Βόσπορος, Χερσόνησος

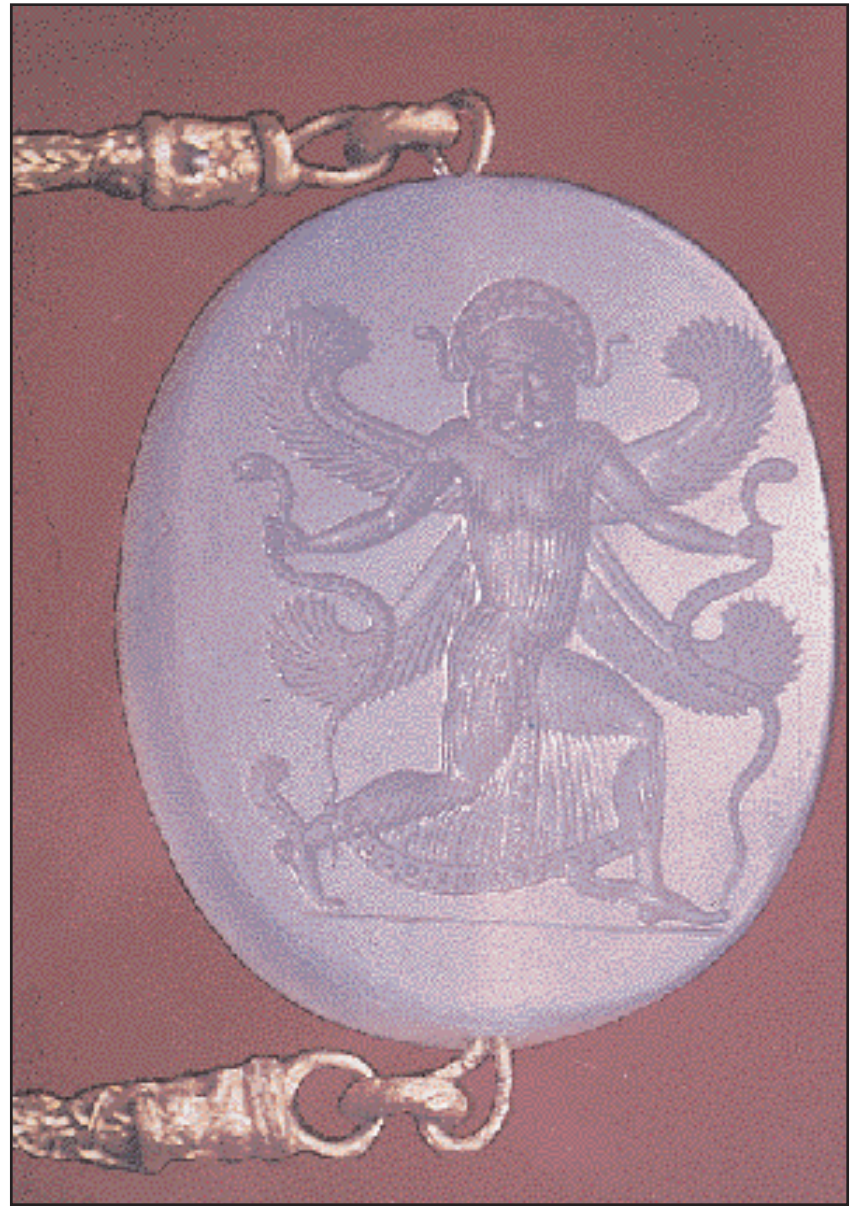
Οι εστίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στο έδαφος της σημερινής Ουκρανίας

Σφραγιδόλιθος από το Παντικάπαιο με παράσταση ερωδιού. Έργο του Δεξαμένου του Χίου, 5ος αι. π.Χ.

Χρυσά σκουλαρίκια από τον τύμβο Τριοχμπράντι, πλησίον του Παντικάπαιου, 4ου αι. π.Χ.

Σφραγιδόλιθος με παράσταση της Μέδουσας Γοργούς από το Παντικάπαιο, 5ος αι. π.Χ.

Της **Ναταλίας Γκούροβα**

Αρχαιολόγος, Συμβούλος της πρεσβείας της Ουκρανίας στην Ελλάδα για θέματα πολιτισμού

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ελληνικός αποικισμός των βορείων παραλίων της Μαύρης θάλασσας είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της Ελλάδας και της Ουκρανίας και της παγκόσμιας ιστορίας εν γένει. Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, η αρχή του αποικισμού χρονολογείται στα μέσα του 7ου αι. π.Χ., οπότε ιδρύεται ο οικισμός της νήσου Μπερεζάν.

Υπάρχουν στοιχεία για την πρώτη παρουσία των Ελλήνων και στην περιοχή του Ταγανρόγκ, στη βόρεια παραλία της Αζοφικής θάλασσας. Το μεγαλύτερο όμως κύμα των αποίκων εγκαθίσταται στις βόρειες παραλίες του Εύξεινου Πόντου το δεύτερο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. Μια τεράστια ζώνη από την Τύρα στα δυτικά έως την Ερμώνασσα στα ανατολικά, εκτός της περιοχής της ορει-

νής Κριμαίας, όπου διέμεναν οι φυλές των Ταύρων, καλύπτεται από πόλεις –κράτη και αγροτικούς οικισμούς. Όλη η περιοχή διέθετε εξαιρετικά φυσικά λιμάνια και πλωτά ποτάμια, που επέτρεπαν την ανάπτυξη του εμπορίου στο εσωτερικό της χώρας.

Το σημαντικότερο όμως πλεονέκτημα ήταν οι τεράστιες εκτάσεις εύφορης γης. Περιγράφοντας την Ταυρική, ο Στράβων γράφει χαρακτηριστικά «εύγαιος εστίν πάσα, σίτω τε και σφόδρα ευτυχής· τριάκοντα γουν αποδίδωσι, διά του τυχόντος ορυκτού σχιζομένη». Θετικό στοιχείο επίσης ήταν, σε ορισμένες περιπτώσεις, η απουσία μόνιμων κατοίκων ενώ, σε πολλές άλλες, η παρουσία φιλικά διατεθειμένου προς ξένους γηγενούς πληθυσμού.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα, οι αποικίες των βορείων παραλίων της Μαύρης θάλασσας, με την ανάπτυξη της γεωργίας και του εμπορίου, από μικροί οικισμοί εξελίσσονται σε ι-

σχυρές πόλεις με ευρεία γεωργική περιφέρεια –τη χώρα– και καλά οργανωμένα λιμάνια. Ιωνικές στην πλειονότητά τους, οι πόλεις αυτές αναπτύσσουν αρχικά οικονομικές και πολιτιστικές σχέσεις με τα ιωνικά κέντρα της Μ. Ασίας. Από το τέλος του 6ου αι. π.Χ. προσανατολίζονται στην ανάπτυξη των σχέσεων με την Αθήνα, που εντείνονται τον 5ο και ιδιαίτερα τον 4ο αι. π.Χ., εποχή της μεγαλύτερης ακμής τους.

Την περίοδο αυτή, στο Νότο της Ουκρανίας διακρίνονται τρία σημαντικά οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά κέντρα: το κράτος του Βοσπόρου στα βορειοανατολικά, η Ταυρική χερσόνησος στο νοτιοδυτικό άκρο της σημερινής Κριμαίας και η Ολβία στα βορειοδυτικά.

Το κράτος του Βοσπόρου

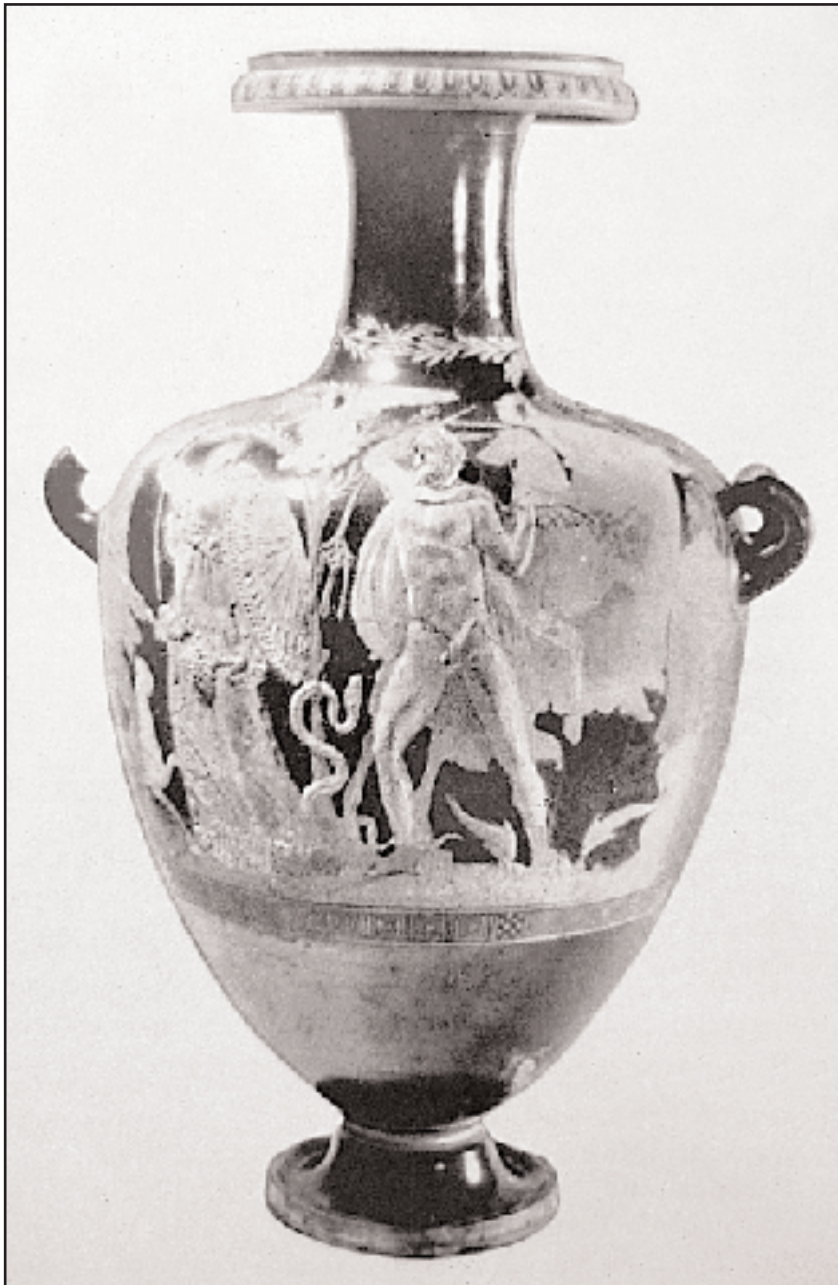
Το κράτος του Βοσπόρου σύμφωνα με τις γραπτές πηγές ιδρύεται

το 438/7 π.Χ. με κέντρο το Παντικάπαιο, ως ένωση των ελληνικών πόλεων της ανατολικής Κριμαίας και της χερσονήσου του Ταμάν. Ιδιαίτεροτητα του κράτους του Βοσπόρου ήταν ο σημαντικός ρόλος του μη ελληνικού στοιχείου, γεγονός που επηρέασε σε αρκετό βαθμό τον πολιτισμό και την πολιτειακή δομή του. Το κράτος του Βοσπόρου διατηρούσε στενότερες οικονομικές σχέσεις με την Αθήνα και ήταν γι' αυτήν από τους κυριότερους προμηθευτές σίτου.

Ταυρική χερσόνησος

Η Ταυρική χερσόνησος, η μοναδική δωρική αποικία της περιοχής, καθ' όλη σχεδόν τη διάρκεια της αρχαίας ιστορίας της παρέμεινε μια δημοκρατική πόλη. Τον 4ο αι. π.Χ., αφού κατέκτησε και συνένωσε υπό την εξουσία της άλλες ελληνικές πόλεις της Δυτικής Κριμαίας, εξελίχθηκε σε ισχυρό κράτος.

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Αττική υδρία από το Παντικάπαιο, 4ου αι. π.Χ.

Συνέχεια από την 3η σελίδα

Ήταν η μόνη πόλη που επέζησε ως τον 13ο αι. και συνδέεται άμεσα με την ιστορία του Βυζαντίου. Το 998 εδώ βαπτίστηκε ο πρίγκιπας Βλαδίμηρος του Κιέβου, σφραγίζοντας με τον τρόπο αυτό για πάντα, μέσω της Ορθοδοξίας, τους ιστορικούς δεσμούς της Ελλάδας και της Ουκρανίας.

Ολβία

Η Ολβία ήταν η ισχυρότερη οικονομικά πόλη της βορειοδυτικής παραλίας του Ευξείνου Πόντου. Το κράτος της Ολβίας ήταν το μοναδικό ίσως κράτος της περιοχής, οι φυσικές συνθήκες του οποίου διέφεραν ριζικά από τις συνήθειες για τους Έλληνες περιβαλλοντικές συνθήκες. Το παράξενο παιχνίδι της ιστορίας θέλησε την Ολβία, στο βόρειο άκρο της ελληνικής οικουμένης, να παραμείνει στη διάρκεια σχεδόν μιας χιλιετίας η πλέον ελληνική από όλες τις ελληνικές πόλεις της βόρειας παραλίας του Πόντου. Ούτε οι σκληρές καιρικές συνθήκες, ούτε η κατάκτησή της από τον Μιθριδάτη Ευπάτορα, ούτε η υποταγή της στη Ρώμη, ούτε οι καταστροφικές βαρβαρικές επιδρομές μπόρεσαν να σβήσουν το

δημοκρατικό πολίτευμα, την αρχαία ελληνική γλώσσα, τη θρησκεία, την τέχνη, τα ελληνικά ήθη και έθιμα.

Εκτιμώντας την ιδιαίτερη σημασία της, οι αρχαιολόγοι ερευνούν την Ολβία για πάνω από 100 χρόνια. Με την έρευνά της συνδέεται άμεσα η ανάπτυξη της κλασικής αρχαιολογίας στην Ουκρανία. Εδώ επί σειρά ετών εργάζεται μεγάλη ομάδα επιστημόνων του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας. Τεράστιος αριθμός βιβλίων και άρθρων, που εκδόθηκαν στην Ουκρανία και σε άλλες χώρες, είναι το αποτέλεσμα αυτής της συνεχούς έρευνας, για την οποία ελάχιστα γνωρίζουν στην Ελλάδα.

Πιστεύουμε, ότι η πρωτοβουλία της πρεσβείας της Ουκρανίας στην Ελλάδα να παρουσιάσει σε συνεργασία με την εφημερίδα «Καθημερινή» στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό την Ολβία, αυτό το εξαιρετικό ελληνικό μνημείο, θα συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη των πολιτιστικών και επιστημονικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Ουκρανίας, στη σύσφιξη των ιστορικών δεσμών φιλίας μεταξύ των λαών μας.

Θραύσμα οστέινου ελάσματος με παράσταση της Αφροδίτης. Τύμβος Κουλ – Ομπά, 4ος αι. π.Χ.

Μαρμάρινο αγαλματίδιο της Κυβέλης. Ολβία, ανασκαφή 1998.

Χρονικό των ανασκαφών

Πλούσιο το ερευνητικό και εκδοτικό έργο, αλλά ανεπαρκείς οι πόροι για τη συνέχιση των ανασκαφών

Του **Σεργκέι Κριζίτσκι**

Δρος αρχιτεκτονικής, αντεπιστέλλοντος μέλους της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας, αναπληρωτή διευθυντή του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ουκρανίας, επιστημονικού διευθυντή της Αρχαιολογικής Αποστολής της Ολβίας

ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ για την Ολβία ξεκίνησε τον 16ο αι., η θέση της όμως εντοπίστηκε μόλις το 1794 από τον ακαδημαϊκό Π. Παλλάς. Η πρώτη τοπογραφική αποτύπωση της αρχαίας πόλης και του νεκροταφείου της έγινε στις αρχές του 19ου αι. Τότε οργανώθηκαν και οι πρώτες νομισματικές και επιγραφικές συλλογές και άρχισε η ιστορική μελέτη της περιοχής. Στα μέσα του 19ου αι. πρώτος ο Α. Ουβάροφ έθεσε τα θεμέλια της επιστημονικής έρευνας της Ολβίας. Στο τέλος του 19ου αι. εκδόθηκε το πρώτο σημαντικό έργο «Οι έρευνες της ιστορίας και της πολιτικής δομής της Ολβίας» (1887) του Β. Λάτισεβ, που βασίζεται κυρίως στις γραπτές πηγές, στα νομίσματα και τις επιγραφές. Η συστηματική ανασκαφή, την εκατοστή επέτειο της οποίας γιορτάζουμε το 2000, άρχισε στις αρχές του 20ού αι. και διακόπηκε μόνο κατά τη διάρκεια των παγκοσμίων πολέμων και του εμφυλίου.

Η ιστορία της έρευνας χωρίζεται σε τρεις περιόδους. Η πρώτη (1901 – 1926) συνδέεται με το όνομα του μεγάλου ρώσου αρχαιολόγου Μ. Φαρμακόβσκι. Η δεύτερη (1936–1971) με την προσφορά των μαθητών του, Λ. Σλάβιν, Α. Καρασιόβ και Ε. Λεβί. Η τρίτη περίοδος (1972 έως σήμερα) είναι συνυφασμένη με τους ερευνητές του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας, που εργάζονται στην περιοχή σήμερα.

Ανασκαφές και εκδόσεις

Κατά τις εργασίες της πρώτης περιόδου εντοπίστηκαν τα όρια της πόλης και του νεκροταφείου και αποκαλύφθηκε η βόρεια πύλη της πόλης (4ος – 2ος αι. π.Χ.), τμήμα των οχυρωματικών τειχών της δυτικής αμυντικής γραμμής (4ος αι. π.Χ. – 3ος αι. μ.Χ.), το βορειοδυτικό τείχος του οχυρού (2ος – 3ος αι. μ.Χ.), οι κατοικίες της Κάτω και της Ανω Πόλης (4ος – 2ος αι. π.Χ.). Την δεύτερη περίοδο ανασκάφτηκε το κεντρικό τέμενος και τα γύρω από την αγορά οικοδομήματα (6ος – 1ος αι. π.Χ.), τα ελληνιστικά οικοδομικά τετράγωνα και οι κατοικίες των πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, καθώς και το κτίριο του Πραιτωρίου. Σκοπός μας σήμερα είναι η εκτεταμένη έρευνα

Η πρώτη περίοδος έρευνας (1901-1926) στην αρχαία Ολβία συνδέεται με το όνομα του εικονιζόμενου μεγάλου Ρώσου αρχαιολόγου Μπορίς Φαρμακόβσκι.

της ιστορικής και αρχαιολογικής τοπογραφίας της πόλης. Εχουν ήδη αποκαλυφθεί το δυτικό τέμενος (6ος – 2ος αι. π.Χ.), η δυτική πύλη (4ος – 2ος αι. π.Χ.), διάφορα οικοδομικά τετράγωνα του 6ου – 2ου αι. π.Χ., τα οικοδομήματα της περιοχής με τις αναβαθμίδες.

Εχουν ολοκληρωθεί οι υποβρύχιες έρευνες. Εχει εντοπιστεί κατά προσέγγιση η ανατολική συνοριακή γραμμή της πόλης και οι αποθηκευτικοί χώροι του λιμανιού, ερευνήθηκαν τα λείψανα των οχυρώσεων. Συνεχίζεται η έρευνα του νεκροταφείου και της χώρας κα-

θώς και η ανασκαφή του οικισμού στη νήσο Μπερεζάν.

Η επεξεργασία του ανασκαφικού υλικού είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση τεράστιου αριθμού μελετών, οι περισσότερες από τις οποίες εκδόθηκαν το τελευταίο τέταρτο του αιώνα μας. Πρόκειται για μελέτες της επιγραφικής (Γ. Βινογκράντοφ), της θρησκείας (Α. Ρουσάγιεβα), της αρχιτεκτονικής (Σ. Κριζίτσκι, Α. Καρασιόβ, Ε. Λεβί), των οχυρώσεων (Σ. Μπουϊσκή), του υλικού πολιτισμού των Ολβιολιτών (Β. Κραπίβινα, Ν. Λεϊπούνσκαγια), των νομισμάτων (Β.

Ανόχιν, Π. Καρισκόφσκι), της ολβιακής χώρας (Σ. Κριζίτσκι, Σ. Μπουϊσκή, Α. Μπουρακόφ, Β. Οτρέσκο) και πολλές άλλες.

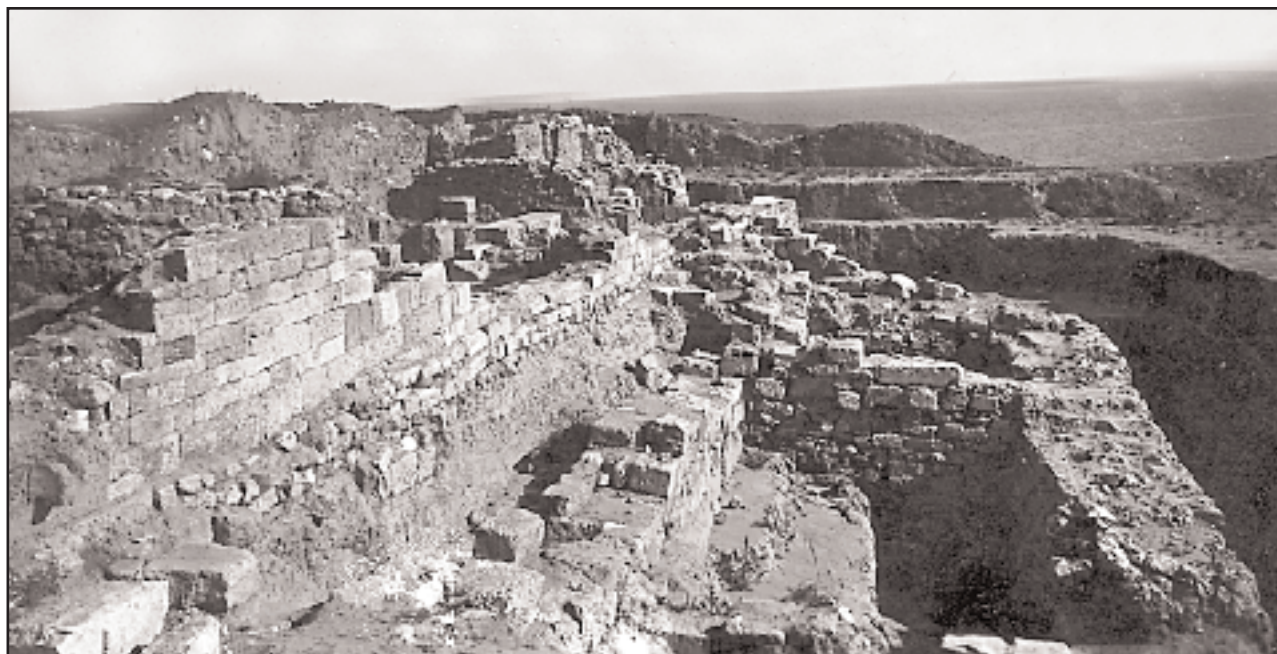
Υπαίθριο μουσείο

Τα ευρήματα των ανασκαφών κοσμούν τα μουσεία του κόσμου, μεταξύ των οποίων και το Μουσείο του Κρατικού Ερμιτάζ στην Αγία Πετρούπολη. Σημαντικότερη είναι και η συλλογή των ευρημάτων της Ολβίας στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Οδησσού, ενός από τα σπουδαιότερα και πλουσιότερα μουσεία της Ουκρανίας.

Ευρήματα από τις ανασκαφές της Ολβίας βρίσκονται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Ουκρανίας και σε πολλά τοπικά αρχαιολογικά μουσεία. Μεγάλο μέρος αρχαιολογικού υλικού φυλάσσεται στο Ιστορικό – Αρχαιολογικό Πάρκο «Ολβία», που ιδρύθηκε το 1926 καθώς και στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας της Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας.

Η πόλη της Ολβίας και το νεκροταφείο τελούν υπό την προστασία του κράτους από το 1921 και είναι στην ουσία ένα εκτεταμένο υπαίθριο μουσείο. Η σημαντικότητα του μνημείου σε σχέση με τις άλλες πόλεις των βορείων παραλίων της Μαύρης θάλασσας έγκειται κυρίως στην καλή διατήρηση των ελληνικών πολιτισμικών στρωμάτων.

Την αρχαιολογική έρευνα διεξάγει η επιστημονική αποστολή του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας. Η έλλειψη όμως επαρκών οικονομικών πόρων αφήνει ανοικτό το ζήτημα της συνέχισης της επιστημονικής έρευνας.

Τμήμα του δυτικού οχυρωματικού τείχους. Ολβία, 3ος αι. π.Χ. - 3ος αι. μ.Χ.

Ολβία, άποψη της πόλης από το λιμάνι. Γραφική αναπαράσταση του Σ. Κριζίτσκι.

Η αρχαία Ολβία

Ακμαία αποικία με συνεχή ιστορία χιλίων ετών στις βορειότερες παρυφές του ελληνικού κόσμου

Των Βαλεντίνας Κραπίβινα

Επιστημονικής Συνεργάτιδος του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ουκρανίας, Διευθύντριας της Αρχαιολογικής Αποστολής της Ολβίας

Νίνας Λεϊπούνσκαγια

Επιστημονικής Συνεργάτιδος του Αρχαιολογικού Μουσείου του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ουκρανίας

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ήμισυ του 7ου αι. π.Χ. Έλληνες άποικοι από τη Μίλητο και από ελληνικές πόλεις της Μαύρης Θάλασσας εγκαταστάθηκαν στη χερσόνησο, σήμερα νήσο, Μπερεζάν (πλησίον της πόλης Οτσάκοβ). Από τους αποίκους αυτούς ιδρύθηκε το 2ο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. ένας μικρός οικισμός στη δεξιά όχθη της λιμνοθάλασσας του Μπουγκ (αρχαίος ποταμός Υπανίς), στη θέση της μετέπειτα πόλης Ολβίας.

Η Ολβία (δηλαδή η Ευτυχισμένη), μαζί με τους γύρω οικισμούς, τα χωριά και τις αγροικίες είχε συνεχή ιστορία χιλίων περίπου ετών με περιόδους άνθησης και καμψής, ειρήνης και πολέμων, ανάπτυξης και συρρίκνωσης της επικράτειάς της. Τον 5 αι. π.Χ. την Ολβία επισκέφθηκε πιθανότατα ο «πατέρας της ιστορίας» Ηρόδοτος, και τον 1ο αι. μ.Χ. ο γνωστός φιλόσοφος και ρήτορας από την πόλη Προύσα, Δίων Χρυσόστομος. Η Ολβία μνημονεύεται από τους αρχαίους συγγραφείς Στράβωνα και Πλίνιο στις περιγραφές των βορείων παραλίων της Μαύρης Θάλασσας. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της η Ολβία ήταν συνδεδεμένη τόσο με τον αρχαίο ελληνικό κόσμο όσο και με τις διάφορες φυλές, που κατοικούσαν γύρω από αυτήν.

Η γεωγραφική θέση δίπλα στη λι-

Αττική κλασική κεραμική από τις ανασκαφές της Ολβίας.

Ελληνιστικά αγγεία από τις ανασκαφές της Ολβίας.

μνοθάλασσα ήταν εξαιρετικά ευνοϊκή για τη μελλοντική πόλη. Η άνω πόλη, η οποία περιέβαλλε αμφιθεατρικά την κάτω βρισκόταν πάνω σε ένα ψηλό οροπέδιο που περιβαλλόταν από βαθιές χαράδρες, οι οποίες αποτελούσαν μια φυσική αμυντική γραμμή απαραίτητη για την αρχική περίοδο της ζωής των αποίκων.

Το δεύτερο ήμισυ του 6ου αι. π.Χ., γύρω από την Ολβία εμφανίζεται πλήθος μικρών αγροτικών οικισμών, ο πληθυσμός των οποίων ασχολούνταν με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, το κυνήγι, την αλιεία και σε μικρότερο βαθμό με τη βιοτεχνία. Ο πολιτισμός και ο τρόπος ζωής αυτών των ανθρώπων δεν διέφερε στην ουσία από τον πολιτισμό και τον τρόπο ζωής των Ολβιοπολιτών. Ήταν κι αυτοί άποικοι από ελληνικές πόλεις, όπως και οι κάτοικοι της Ολβίας.

Άνθηση

Κατά τον 5ο αι. π.Χ. η οικονομία της Ολβίας ήταν τόσο ανεπτυγμένη, ώστε ακόμα και η συρρίκνωση κατά το πρώτο τρίτο του 5ου αι. π.Χ. της αγροτικής της περιοχής, δηλαδή της χώρας της, δεν επηρέασε την ανάπτυξη και την άνθησή της.

Τον 6ο - 5ο αι. π.Χ. η Ολβία κυκλοφορεί ήδη δικό της χάλκινο χυτό νόμισμα -το δελφίνιον- και μεγάλα στρογγυλά νομίσματα, τους άσους (κατ' αναλογία της υποδιαίρεσης του ρωμαϊκού νομίσματος), με την παράσταση της Αθηνάς, της Γοργούς Μέδουσας και της Δήμητρας. Από τότε αναπτύσσει εμπορικές σχέσεις με τις πόλεις της Ελλάδας, τον δε 5ο αι.

Αποψη της κάτω πόλης της Ολβίας.

Κεραμική και πήλινα ειδώλια από τις ανασκαφές του 1990.

π.Χ. γίνεται πιθανότατα μέλος της Αθηναϊκής Συμμαχίας. Οι μέχρι τότε ειρηνικές σχέσεις της με τους Σκύθες, το νομαδικό γηγενή πληθυσμό της στέπας των παραλίων της Μαύρης Θάλασσας, γίνονται όπως φαίνεται πιο περίπλοκες. Σύμφωνα με το μύθο που μας παραδίδει ο Ηρόδοτος, ο βασιλιάς των Σκυθών Σκύλις, που είχε ανάκτορο στην Ολβία, ερχόταν τακτικά στην πόλη και ζούσε εδώ σύμφωνα με τα ελληνικά έθιμα. Η φρουρά των Σκυθών που τον συνόδευε έμενε συνήθως έξω από

τα τείχη της πόλης. Κάποτε, όταν οι Σκύθες είδαν ότι ο βασιλιάς τους έπαιρνε μέρος στις διονυσιακές τελετές, απόρησαν και διηγήθηκαν το συμβάν στη φυλή τους. Τότε ο αδελφός του βασιλιά, Οκταμασάδης, διέταξε να αποκεφαλίσουν τον Σκύλι, επειδή πρόδωσε τα πάτρια έθιμα.

Η πόλη αποτελούσε το πολιτιστικό, πολιτικό, εμπορικό και βιοτεχνικό κέντρο του κράτους της Ολβίας, οι δε αγροτικοί οικισμοί βρίσκονταν στη σφαίρα επιρροής της. Η Ολβία ήταν ένα δημοκρατι-

Λύχνοι από την Ολβία.

κό κράτος με δουλοκτητικό κοινωνικό σύστημα. Όργανα της νομοθετικής εξουσίας ήταν η Εκκλησία του Δήμου και η Βουλή, ενώ την εκτελεστική εξουσία είχαν οι διάφοροι δημοτικοί άρχοντες, τα Συμβούλια ή μεμονωμένα πρόσωπα.

Ο πληθυσμός της Ολβίας ήταν αρχικά αρκετά ομοιογενής όσον αφορά στην οικονομική κατάσταση και την εθνικότητα, σιγά-σιγά όμως έγινε ορατή η κοινωνική διαστρωμάτωση, αυξήθηκε ο αριθμός των δούλων και των εξαρτημένων

προσώπων, οξύνθηκε η κοινωνική ανισότητα. Ήταν φυσικό, οι αντιθέσεις αυτές να γίνονται ιδιαίτερα αισθητές κατά τις δύσκολες περιόδους, όπως το 331 π.Χ. όταν, όπως μας πληροφορεί ο Μακρόβιος, ο στρατηγός του Μεγάλου Αλεξάνδρου Ζωπυρίων πλησίασε στα τείχη της Ολβίας. Η κατάσταση της πόλης, η στρατιωτική οργάνωση της οποίας βασιζόταν στο σύστημα της λαϊκής εθελοντικής συμμετοχής, ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Οι περισσότεροι αγροτικοί

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Συνέχεια από την 7η σελίδα

οικισμοί καταστράφηκαν και η απειλή της πείνας έγινε αισθητή, ενώ οξύνθηκαν και οι κοινωνικές αντιθέσεις. Οι αρχές της πόλης αναγκάστηκαν να ελευθερώσουν τους δούλους, να παραχωρήσουν πολιτικά δικαιώματα στους ξένους, να ακυρώσουν τα χρέη των Ολβιοπολιτών. Έτσι αυξήθηκε ο αριθμός των υπερασπιστών της πόλης και ενισχύθηκε το ενδιαφέρον τους για τη νίκη. Ο Ζωπυρίων, όπως φαίνεται, δεν κατέλαβε την Ολβία. Αυτό τουλάχιστον δείχνει η απουσία στρωμάτων καταστροφής. Στρώμα πυρκαγιάς εντοπίστηκε μόνο κατά την ανασκαφή του δυτικού οχυρωματικού τείχους της πόλης, 4ου αι. π.Χ., που ίσως συνδέεται με τα γεγονότα αυτά.

Μετά την πολιορκία του Ζωπυρίωνα και κατά το πρώτο ήμισυ του 3ου αι. π.Χ. η Ολβία φτάνει στο απόγειο της ακμής της. Αναπτύσσεται η οικονομία της, διευρύνονται οι διεθνείς και οι εμπορικές της σχέσεις. Ειδικότερα, υπογράφεται συμφωνία ισοπολιτείας με τη Μίλητο, η οποία επιβεβαιώνει πρωμότερη συμφωνία. Εκδίδονται πολλά προξενικά ψηφίσματα, δηλαδή αποφάσεις της πολιτείας για την παραχώρηση δικαιωμάτων σε εμπόρους και πολίτες άλλων πόλεων, όπως της Ηρακλείας, του Βυζαντίου, της Χερσονήσου κ.ά. Αυξάνεται ο αριθμός των εισαγομένων εμπορευμάτων από την Ελλάδα, την Μικρά Ασία, τις παρευξείνιες πόλεις. Επεκτείνεται η κυκλοφορία των νομισμάτων της Ολβίας, των ονομαζομένων βορουσθενών, με την παράσταση του Βορουσθένη, θεού του ποταμού, και την επιγραφή ΟΛΒΙΟ (=ΟΛΒΙΩΝ). Προς το τέλος του 4ου αι. π.Χ. κόβονται και χρυσά νομίσματα.

Ολβία, τομέας Ρ-25. Αποψη.

Ωστόσο, από το τέλος του 3ου και κατά το πρώτο ήμισυ του 2ου αι. π.Χ. αρχίζει για την Ολβία η περίοδος της παρακμής, μια περίοδος βαριάς κοινωνικο-οικονομικής και πολιτικής κρίσης. Η κοινωνική και οικονομική ανισότητα αυξήθηκε. Η πόλη υπέφερε από κοινωνικές αναταραχές. Οι βάρβαροι που επιτίθεντο απαιτούσαν φόρους υποτέλειας. Στα τέλη του 3ου αι. π.Χ. οι πολεμοχαρείς Γαλάτες, οι οποίοι κατέστρεψαν τη χώρα της Ολβίας, απείλησαν με επιδρομή και την ίδια την πόλη. Η πόλη υπέφερε από την

πείνα και τις καταστροφές, η οικονομική δραστηριότητά της διακόπηκε. Τα γεγονότα αυτά περιγράφονται στα ψηφίσματα προς τιμήν του Ανθεστηρίου και του Πρωτογένους, οι οποίοι βοήθησαν πολύ την πόλη στους δύσκολους αυτούς καιρούς. Ωστόσο η κρίση δεν ξεπεράστηκε. Η Ολβία εξασθένησε. Τον 2ο αι. π.Χ. βρέθηκε υπό την κυριαρχία του υστεροσκυθικού κράτους της Κριμαίας, ενώ αργότερα πέρασε υπό την εξουσία του βασιλιά Μιθριδάτη Στ' του Ευπάτορος. Η Ολβία παρέμεινε ως προτεκτοράτο του

Πόντου μέχρι τη δεκαετία του '60 του 1ου αι. π.Χ., όταν πια πέθανε ο Μιθριδάτης.

Κατά τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. η εξασθενημένη Ολβία καταστράφηκε από τα στρατεύματα των Γετο-Δακών, με αρχηγό τον Βερεβίστα. Όσοι από τους πολίτες σώθηκαν, εγκατέλειψαν την πόλη. Το πιθανότερο είναι ότι κατέφυγαν σε άλλες ελληνικές πόλεις ή στους φιλικούς βαρβάρους. Η ζωή στην πόλη διακόπηκε για δεκαετίες.

Αναγέννηση

Η αναγέννηση της Ολβίας άρχισε μόλις προς το τέλος του 1ου αι. π.Χ. Το σημαντικό είναι ότι παρέμεινε μια πόλη ελληνική και διατήρησε τις παλαιές της παραδόσεις.

Ο Δίων Χρυσόστομος, ο οποίος επισκέφθηκε την Ολβία γύρω στο 99 με 100 μ.Χ., μας πληροφορεί για την εισροή στην πόλη μεγάλου αριθμού βαρβάρων, γεγονός που επηρέασε κατά κάποιον τρόπο την καθημερινή ζωή των Ολβιοπολιτών. Ο Δίων παρατηρεί κάποιες ομοιότητες της στρατιωτικής στολής των κατοίκων με τη σκυθική ενδυμασία. Ο ίδιος σημειώνει ότι η γλώσσα των Ολβιοπολιτών ήταν ελληνική, αλλά όχι πολύ καθαρή. Συγχρόνως όμως παρατηρεί ότι οι Ολβιοπολίτες, Έλληνες ως προς το χαρακτήρα, δεν συμπαθούσαν πολύ τους Ρωμαίους, διατηρούσαν τα ιωνικά χαρακτηριστικά, λάτρευαν Έλληνες θεούς, τον Αχιλλέα και τον Δία, αγαπούσαν και γνώριζαν απ' έξω τον Όμηρο, μερικοί δε και τον Πλάτωνα. «Καί τάλλα ουκέτι σαφώς ελληνίζοντες διά το εν μέσοις οικείν τοις βαρβάρους, όμως την γε Ιλιάδα ολίγοι πάντες ίασιν από στόματος».

Η αγροτική οικονομία, ιδιαίτερα

Υπόγειο ελληνιστικής κατοικίας. Ολβία, κάτω πόλη.

η γεωργία και η κτηνοτροφία παρέμειναν οι κύριοι τομείς της οικονομίας της Ολβίας και της γύρω περιοχής της, ενώ η αμπελουργία και η οινοπαραγωγή κατείχαν σημαντική θέση. Αναπτύχθηκαν επίσης η αλιεία και η χειροτεχνία. Στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. ξανάρχισε η κοπή των χάλκινων νομισμάτων για τις ανάγκες του εσωτερικού εμπορίου. Τα νομίσματα έφεραν αρχικά την παράσταση της κεφαλής του Διός, αργότερα δε του Απόλλωνος. Στις συναλλαγές με τις γειτονικές βαρβαρικές φυλές χρησιμοποιούσαν ρωμαϊκά δηνάρια.

Στα ρωμαϊκά χρόνια η Ολβία διατηρούσε εμπορικές σχέσεις με τη Σινώπη, το Βυζάντιο, την Πέργαμο, τη Νότιο Ιταλία, με τις δυτικές επαρχίες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, με την Αττική, την Ανατολική Μεσόγειο, την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, με τα ελληνικά κέντρα των βόρειων παραλίων του Εύξεινου Πόντου, δηλαδή με την Τύρα, την Χερσόνησο την Ταυρική και τις πόλεις του κράτους του Βοσπόρου.

Η Ολβία παρέμεινε ανεξάρτητο κράτος με τη συνήθη πολιτειακή δομή της αρχαίας ελληνικής πόλης. Ωστόσο, κατά το δεύτερο ήμισυ του 1ου αι. μ.Χ. υπήρξε πιθανότατα κάποιο είδος εξάρτησης από τις σαρματικές φυλές, που κατοικούσαν βορειοδυτικά των συνόρων του κράτους της Ολβίας. Σε αυτό συνηγορεί κατά κάποιον τρόπο η κοπή στην Ολβία χρυσών νομισμάτων του Φαρζόη και ασημένιων νομισμάτων του Ινεσιμέως, αρχηγών αυτών των φυλών.

Ο χαρακτήρας των σχέσεων με τη Ρώμη αυτή την περίοδο δεν είναι σαφής. Κατά τον πόλεμο της Ρώμης με το κράτος του Βοσπόρου το 45 με 49 μ.Χ. η Ολβία, όπως φαίνεται, υποστήριξε τη Ρώμη. Η εισαγωγή του νέου ολβιακού ημερολογίου ήταν μάλλον αποτέλεσμα της νίκης της Ρώμης.

Η παρουσία ρωμαϊκών στρατευμάτων στην Ολβία για κάποιο μικρό χρονικό διάστημα σχετίζεται πιθανότατα με την εκστρατεία κατά της Κριμαίας του επάρχου της ρωμαϊκής επαρχίας της Μυσίας Τιβερίου Πλαύτιου Σιλβάνου. Την περίοδο αυτή η Ολβία ήταν σύμμαχος του και σύμμαχος των βασιλέων της Αορσίας. Το 70 με 80 μ.Χ. η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία βρισκόταν σε πόλεμο με τους Σαρμάτες και τους Δάκες, με αποτέλεσμα την εξασθένηση της επιρροής της στις χώρες του βορείου Πόντου. Την περίοδο αυτή νομαδικά φύλα κάνουν συνεχείς επιδρομές κατά της Ολβίας. Οι Ολβιοπολίτες για να αποφύγουν τις επιδρομές έστελναν συχνά πρεσβευτές στους Σκύθες και στους Σαρμάτες προτείνοντας δώρα ή και φόρους, αλλά χωρίς αποτέλεσμα.

Το 106 με 111 μ.Χ. η Ρώμη έστειλε οπλίτες για να βοηθήσει την Ολβία. Ομως στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. άρχισαν οι επιδρομές των Ταυρο-Σκυθών. Τα στρατεύματα

Ανασκαφές στην αγορά της Ολβίας, 1974.

Ανασκαφές στον τομέα ΑΓΔ. Ολβία, 1998.

του Αντωνίου Πίου τους ανάγκασαν να υπογράψουν με την Ολβία συμφέρουσα ειρήνη και να παραδώσουν τους αιχμαλώτους.

Στην Ολβία εγκαταστάθηκε ρωμαϊκή φρουρά, από τρεις αρχικά λεγεώνες της Μυσίας· την Πρώτη Ιταλική, την Πέμπτη Μακεδονική και την Ενδεκάτη του Κλαύδιου.

Η σταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης στην περιοχή συνέβαλε στην ανάπτυξη της οικονομίας της. Οι οικισμοί της αγροτικής περιφέρειας ανασυγκροτήθη-

καν. Αναπτύχθηκαν οι εμπορικές σχέσεις. Το ψήφισμα προς τιμήν του Θεοκλή, υιού του Σατύρου, μας παραθέτει τον πληρέστερο κατάλογο των πόλεων, με τις οποίες η Ολβία διατηρούσε εμπορικές σχέσεις τον 2ο και το πρώτο ήμισυ του 3ου αι. μ.Χ. Ο Θεοκλής στεφανώθηκε μετά θάνατον με χρυσό στεφάνι μιας σειράς πόλεων· της Νικομηδείας, της Νικαίας, της Ηρακλείας, της Αμάστριδος, της Τέω, της Προύσας, της Οδησσού, της Τόμιδος, της Ιστρίας, της Καλ-

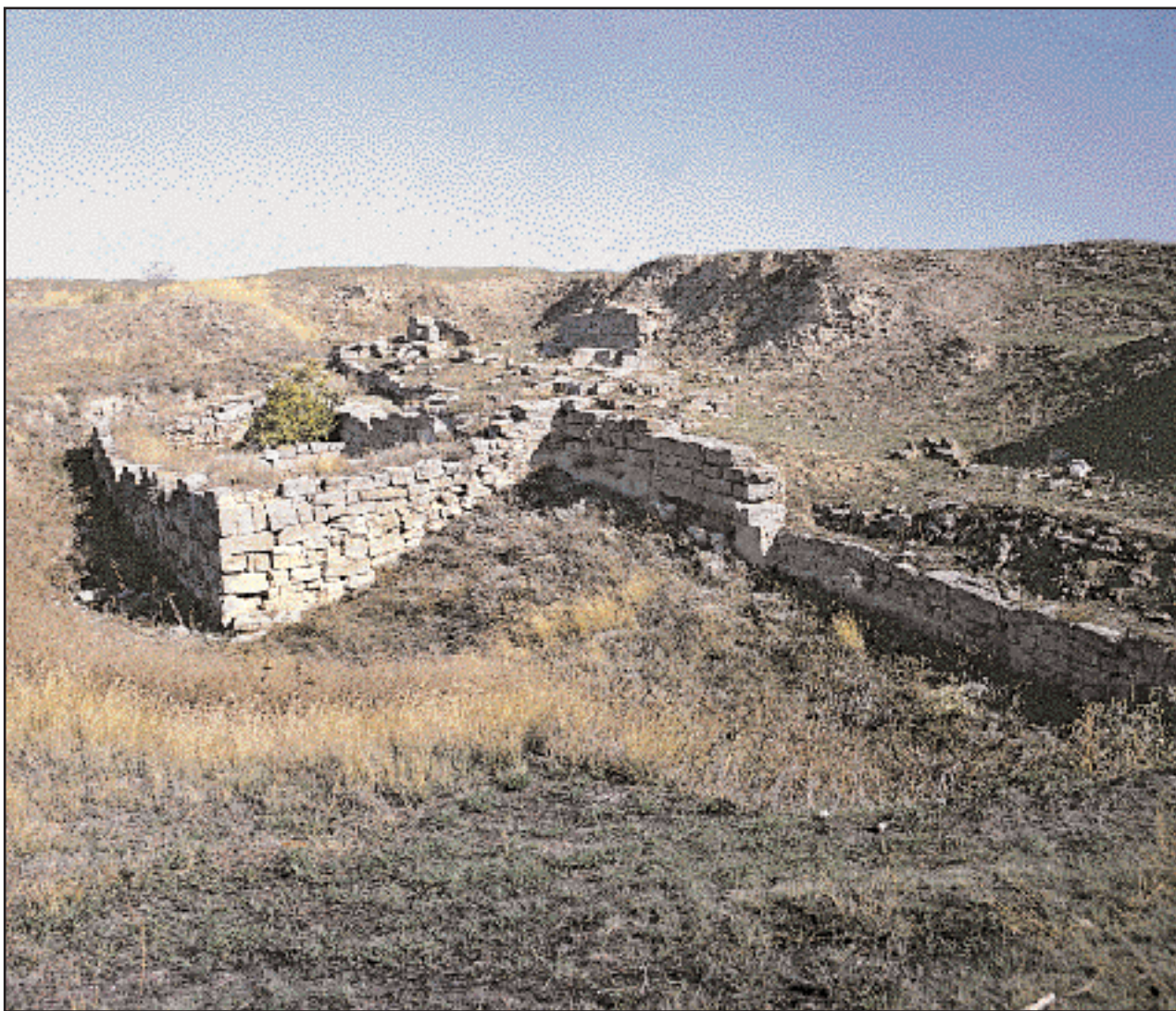
λάτιδος, της Μιλήτου, του Βυζαντίου, της Κυζίκου, της Απαμείας, της Χερσονήσου, του Βοσπόρου, της Τύρας, της Σινώπης. Ενδείξεις υπάρχουν και για τις σχέσεις της πόλης με την Αττική, την Μικρά Ασία, την Αλεξάνδρεια, τη Μεσόγειο και τις δυτικές επαρχίες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Τη δεκαετία του '60 του 2ου αι. μ.Χ. επαναλαμβάνεται η κοπή νομισμάτων της ίδιας της Ολβίας. Στο τέλος του 197, κατά το πρώτο

Συνέχεια στην 10η σελίδα

Ολβία, άποψη της πόλης από το λιμάνι. Γραφική αναπαράσταση του Σ. Κριζίτσκι.

Δυτικό τμήμα των οχυρώσεων της Ολβίας.

Συνέχεια από την 9η σελίδα

ήμισυ του 198 μ.Χ. η Ολβία ενσωματώθηκε στη ρωμαϊκή επαρχία της Κάτω Μυσίας. Από τότε στα νομίσματα εικονίζονται οι μορφές των Ρωμαίων αυτοκρατόρων και των μελών των οικογενειών τους. Σαν επαρχιακή πόλη, η Ολβία βρίσκεται πλέον υπό την εξουσία του διοικητή της επαρχίας, διατηρεί όμως την εσωτερική της αυτονομία.

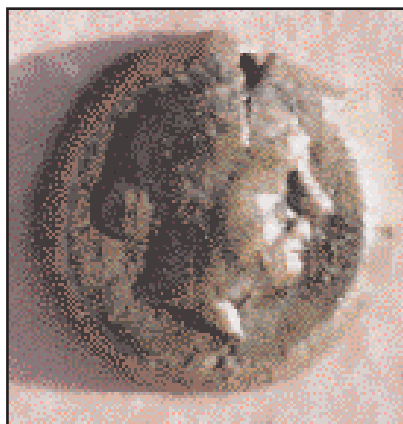
Η παράταση της πληρωμής φόρου, που μνημονεύει μια επιγραφή, μας βεβαιώνει ότι η εξάρτηση της πόλης από την Ρώμη ήταν αρκετά χαλαρή, όπως άλλωστε και των περισσότερων πόλεων της αυτοκρατορίας και συνίστατο κυρίως στην πληρωμή φόρου ιδιοκτησίας γης, στην υποχρέωση να δέχονται τα ρωμαϊκά στρατεύματα και να υπακούν στον έλεγχο του διοικητή της επαρχίας. Διατηρούσαν ωστόσο την τοπική τους αυτονομία.

Το τέλος

Από το δεύτερο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ. η ανθηρή Ολβία αρχίζει να σβήνει. Και αυτό συνδέεται ως επί το πλείστον με τη γενικότερη κατάσταση του αρχαίου κόσμου. Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία συνταράσσεται από κοινωνικές αναταραχές και βαρβαρικές επιδρομές. Οι κατά καιρούς επιδρομές των Γόθων και των συμμάχων τους είχαν ως αποτέλεσμα να καταληφθούν και να καούν κατά περιόδους η Τύρα, η

Τεμένη της Ολβίας: το κεντρικό και το δυτικό. Γενική άποψη.

Χάλκινο νόμισμα. Ολβία, 2ος αι. π.Χ.

Ολβία και οι πόλεις του βασιλείου του Βοσπόρου. Η Ολβία μάλιστα καταστράφηκε δύο φορές: το 232 - 238 μ.Χ. κατά τις πρώτες «σκυθικές» είτε «γοθτικές» επιδρομές και κατά την τελευταία μαζική επιδρομή του 269-270.

Η τελευταία ανοικοδόμηση της Ολβίας χρονολογείται στο τέλος της δεκαετίας του '80 του 3ου αι. μ.Χ. Παρ' όλα αυτά η γενική όψη της πόλης συνέχισε να παραμένει ελληνική.

Η αγροτική περιοχή της Ολβίας συρρικνώθηκε αισθητά καλύπτοντας μία ακτίνα μόλις 5 με 10 χλμ. Η ζωή της πόλης έσβηνε αργά. Το τρίτο τέταρτο του 4ου αι. μ.Χ. η Ολβία έπαψε να υπάρχει.

Ο ονομαζόμενος «τύμβος του Δία». Ολβία, 2ος αι. μ.Χ.

Το πολίτευμα της Ολβίας

Αρχικά ολιγαρχικό, εξελίχθηκε και παρέμεινε δημοκρατικό επί έξι αιώνες

Της **Αννας Ρουσιάγιεβα**

Δρος Ιστορίας, Επιστημονικής Συνεργάτιδος
του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ουκρανίας

ΓΙΑ ΠΟΛΛΑ χρόνια επικρατούσε η άποψη ότι η Ολβία ήταν ένα δημοκρατικό κράτος από την αρχή της ίδρυσής της. Και μόνο προς το τέλος του αιώνα μας, χάρη στις επιγραφές που βρέθηκαν και με βάση την επισταμένη μελέτη των νομισμάτων, οι επιστήμονες κατάλαβαν ότι τα πράγματα ήταν πολύ πιο περίπλοκα. Το τρίτο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. την πόλη συνετάραξε ισχυρή κοινωνικο-πολιτική διαμάχη μεταξύ των νέων και των παλαιών οικιστών, από τους οποίους οι τελευταίοι θεωρούσαν εαυτούς αριστοκράτες. Για χάρη της ειρήνης οι Ολβιοπολίτες απευθύνθηκαν στο Μαντείο του Απόλλωνος στα Δίδυμα κοντά στη Μίλητο. Σύμφωνα με τον χρησμό που δόθηκε, η πόλη από Μιλητόπολις ή Βορουσθένης μετονομάστηκε σε «Ολβία πόλις». Τον 6ο-5ο αι. π.Χ. το πολίτευμα ήταν ολιγαρχικό. Ορισμένοι ιστορικοί θεωρούν ότι τον 5ο αι. π.Χ. η εξουσία περιήλθε στα χέρια των τυράννων, ορισμένοι από τους οποίους ήταν μάλιστα σκυθικής καταγωγής. Σύμφωνα με τους ίδιους ιστορικούς, η Ολβία έγινε σκυθικό προτεκτοράτο, πράγμα το οποίο δεν αποδεικνύουν προς το παρόν οι γραπτές πηγές.

Πολίτευμα

Το πιθανότερο είναι, ότι γύρω στο 437 π.Χ. κατά την Ποντιακή εκστρατεία του Περικλή, τόσο στην Ολβία όσο και στις άλλες πόλεις του Πόντου εγκαθιδρύθηκαν δημοκρατικά πολιτεύματα. Η θέσπιση στην Ολβία δημοκρατικού πολιτεύματος στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. συνδέεται με τη δράση του Ευρησιβίου, υιού του Συρίσκου, τον οποίο υποστήριξε η Αθήνα. Δεν αποκλείεται ο Ευρησιβίος να είχε επισκεφθεί ο ίδιος την Αθήνα και να είχε γνωρίσει από κοντά το αθηναϊκό πολίτευμα. Πιθανότατα από την Αθήνα να μετέφερε και τη λατρεία του Διός Ελευθερέως, που συνδέεται άμεσα με τη νίκη και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στην Ολβία. Οι Ευρησιβιάδες, ένα από τα πλέον σημαντικά γένη της πόλης, διατήρησαν από τότε τη λατρεία του Ελευθερέως. Το όνομα του Ευρησιβίου ήταν δημοφιλές στους αριστοκρατικούς κύκλους ακόμα και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο.

Ετσι η ύπαρξη ενός συντηρητικού ή ακραίου δημοκρατικού πολιτεύματος υπό την ισχυρή επιρροή της ολβιακής αριστοκρατίας φαίνεται πιθανή ακόμα και κατά την πρώιμη περίοδο της πόλης. Ο Αριστοτέλης, για παράδειγμα, θεωρούσε ότι δεν θα πρέπει να ορίζουμε τη δημοκρατία

Στήλη σιτώνων, τέλος 3ου - αρχές 2ου αι. π.Χ. Στην Ολβία, σε περιόδους λοιμού ή έλλειψης σίτου, εξελέγετο ειδικό συμβούλιο σιτώνων, υποχρέωση του οποίου ήταν η αγορά σιταριού σε χαμηλές τιμές και η πώλησή του στους κατοίκους σε τιμές κόστους παραγωγής. Υποχρέωση των σιτώνων ήταν επίσης η διανομή σίτου στους απόρους.

Χάλκινο βάρος. Ολβία, 4ος αι. π.Χ.

Χάλκινο νόμισμα (άσος) με την παράσταση της Δήμητρας στην μία όψη (πάνω) και το έμβλημα της πόλης, αετός που κρατάει δελφίни, στην άλλη όψη (κάτω). Ολβία, 4ος αι. π.Χ.

ως μια απλή μορφή κρατικής διοίκησης, κατά την οποία η ανώτατη εξουσία είναι συγκεντρωμένη αποκλειστικά στα χέρια του λαού. Το δημοκρατικό πολίτευμα στην Ολβία έγινε πιο ριζοσπαστικό μόνο μετά την εκστρατεία του Ζωπυρίωνος το 331 και την πολιορκία της Ολβίας, οπότε έγινε μεταρρύθμιση του πολιτεύματος ή πιθανότατα πολιτικό πραξικόπημα, το οποίο οδήγησε στην κατάληψη της εξουσίας από ομάδα ριζοσπαστικών δημοκρατών με επικεφαλής τον Καλλίνικο, υιό του Ευξένου. Αργότερα αυξήθηκε ο ρόλος του Δήμου, αν και όχι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Όργανα νομοθετικής εξουσίας ήταν η Εκκλησία του Δήμου και η Βουλή, ενώ την εκτελεστική εξουσία είχαν το Συμβούλιο των αρχόντων, το Συμβούλιο των στρατηγών και το Συμβούλιο των αγορανόμων. Η διαχείριση των οικονομικών ήταν στα χέρια του Συμβουλίου των Δέκα και στα χέρια των αρχόντων. Η άμυνα και οι πόλεμοι απασχολούσαν τους στρατηγούς, ενώ με το εμπόριο και την οικονομία ασχολούντο οι αγορανόμοι. Ένα ειδικό συμβούλιο, το Συμβούλιο των Επτά, ασχολούνταν κυρίως με τις θρησκευτικές εκδηλώσεις, το ιερό ταμείο και την έκδοση τιμητικών ψηφισμάτων. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως σε περιόδους λοιμού ή έλλειψης σίτου, εξέλεγαν ειδικό Συμβούλιο σιτώνων, υποχρέωση του οποίου ήταν η αγορά σιταριού σε χαμηλές τιμές χονδρικής και η πώλησή του στους κατοίκους σε τιμές κόστους παραγωγής. Υποχρέωση των σιτώνων ήταν επίσης η διανομή σίτου στους απόρους.

Αριστοκρατοποίηση

Με την περίοδο της οικονομικής κρίσης στα μέσα του 3ου αι. π.Χ. συμπίπτει η είσοδος στην πολιτική σκηνή της πλούσιας ιθύνουσας τάξης και η αριστοκρατοποίηση του πολιτεύματος, που ωστόσο παραμένει δημοκρατικό. Το ψήφισμα προς τιμήν του Πρωτογένους, ενός σημαντικού ευεργέτη και κοινωνικού παράγοντα της πόλης είναι η σημαντικότερη επιγραφή που μας δίνει την πληρέστερη εικόνα για το πολίτευμα της Ολβίας.

Από το ψήφισμα αυτό συμπεραίνουμε ότι το Συμβούλιο των αρχόντων με επικεφαλής τον πρόεδρό του καλούσε σε συνέλευση την Εκκλησία του Δήμου, είχε τη διαχείριση του ιερού ταμείου, οργάνωνε την αποστολή πρεσβευτών με δώρα στον σαρμάτη βασιλιά Σαϊταφέρνη, ο οποίος απειλούσε την πόλη κλπ. Ο ίδιος ο Πρωτογένης, ο οποίος ήταν ένας από τους σημαντικότερους χορηγούς, εξελέγετο επίσης μέλος διαφόρων συμβουλίων. Είχε διατελέσει επί μία συνεχή τριετία ταμίας και ήλεγχε την εξαγορά των φόρων και τα έσοδα του κράτους. Η συνεχής τριετής θητεία του ήταν παράβαση των δημοκρατικών αρχών, αφού ο νόμος απαγόρευε στους άρχοντες να κατέχουν κρατική θέση πέραν του έτους. Ωστόσο σε συνθήκες σοβαρής οικονομικής κρίσης της πόλης, ο Πρωτογένης, ο οποίος διέθετε μεγάλη περιουσία και είχε την

Αναθηματική επιγραφή στον Δία Ελευθερέα, 4ου αι. π.Χ. Η λατρεία του Διός Ελευθερέως, που συνδέεται με την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας στην Ολβία, μεταφέρθηκε πιθανότατα εκεί από την Αθήνα και πιθανόν από τον Ευρησίβιο, ο οποίος δεν αποκλείεται να την είχε επισκεφθεί.

Επιγραφή προς τιμήν του Ευρησιβίου (5ου αι. π.Χ.), ο οποίος ανέπτυξε δράση για την εγκαθίδρυση δημοκρατικού πολιτεύματος στην Ολβία και είχε την υποστήριξη της Αθήνας.

δυνατότητα να συμβάλει προσωπικά στην κάλυψη των εξόδων του κράτους, ήταν ιδανική περίπτωση για τη θέση του ανωτάτου διαχειριστή των οικονομικών της πόλης.

Χρόνια ακμής

Η περίοδος από το δεύτερο ήμισυ του 4ου έως το πρώτο ήμισυ του 3ου αι. π.Χ. ήταν μια περίοδος ακμής του δημοκρατικού πολιτεύματος. Μέσα σε αρκετά σύντομο χρονικό διάστημα, η Ολβία διεύρυνε τα όρια του κράτους της, συμπεριλαμβάνοντας

τεράστιες εκτάσεις εύφορης γης. Έτσι αυξήθηκε η παραγωγή σίτου καθώς και το εμπόριο σιτηρών με την Αθήνα και τα άλλα κράτη της Μεσογείου. Ίσως να μην είναι σύμπτωση η εμφάνιση της λατρείας του Δήμου ταυτόχρονα στην Αθήνα και στην Ολβία. Είναι γνωστό ότι η θεοποίηση του δήμου συνδέεται άμεσα με τον εκδημοκρατισμό της θρησκείας, που παρατηρήθηκε στην Αθήνα στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. όπου υπήρχε λατρεία της Δημοκρατίας και του εθνικού ήρωα Θησέως. Στην Ολβία, η λατρεία του Δήμου διατηρήθηκε ως σύμβολο

του δημοκρατικού πολιτεύματος έως και τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες.

Δεν υπάρχουν στοιχεία για το εάν έγιναν προσπάθειες κατάλυσης της ολβιακής δημοκρατίας στη διάρκεια των έξι και πλέον αιώνων της ιστορίας της. Οι Ολβιοπολίτες τηρούσαν τους δημοκρατικούς νόμους και τις αρχές τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική τους πολιτική, μολονότι με την είσοδο της Ρώμης στο πολιτικό προσκήνιο οι αλλαγές στον αρχαίο κόσμο ήταν σημαντικές και ριζικές.

Η γλώσσα των Ολβιοπολιτών

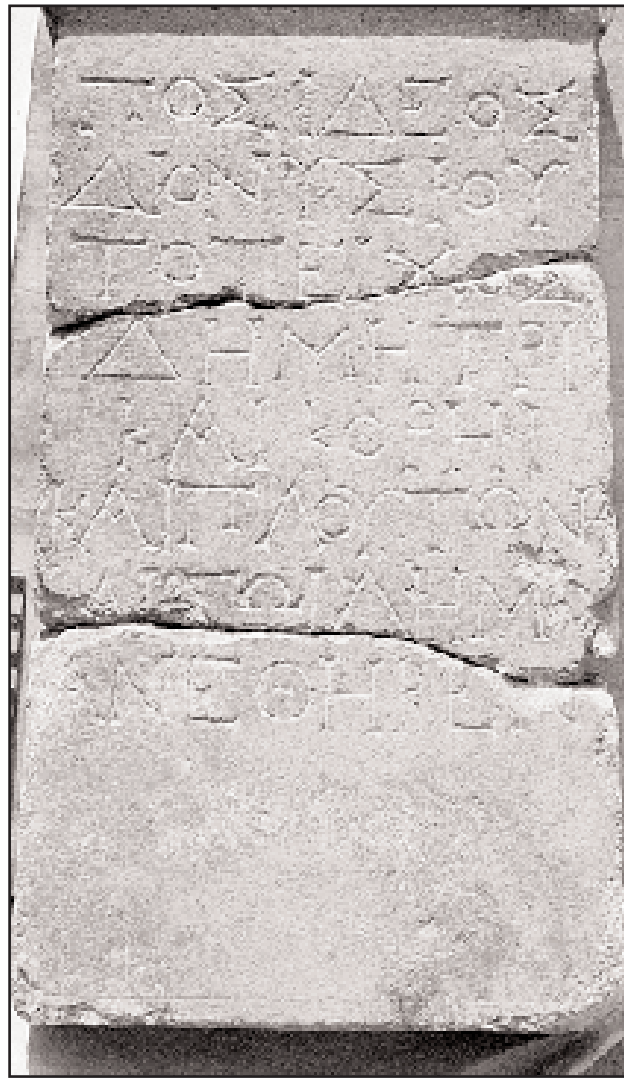
Επί μία χιλιετία επίσημη και κυρίαρχα ομιλουμένη ήταν η αρχαία ελληνική

Της **Αννας Ρουσιάγιεβα**

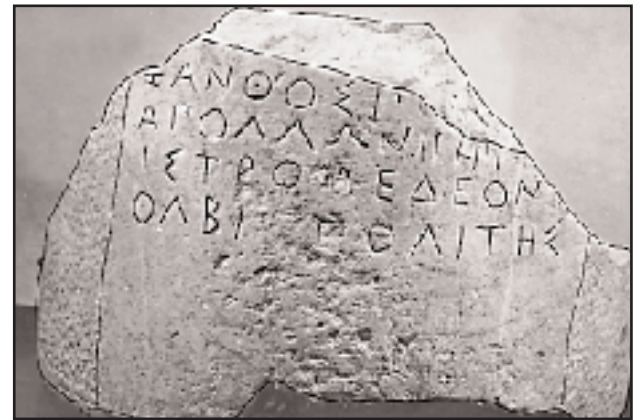
ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ των επιγραφών, τις οποίες αποκάλυψε η αρχαιολογική σκαπάνη στην Ολβία, μας δίνει σαφή εικόνα της εξέλιξης και του χαρακτήρα της γλώσσας των κατοίκων της. Οι επιγραφές μαρτυρούν ότι η αρχαία ελληνική ήταν η επίσημη γλώσσα του ολβιακού κράτους, αλλά και η γλώσσα της καθημερινής ζωής των κατοίκων για μια σχεδόν χιλιετία. Από την ίδρυση της Ολβίας το δεύτερο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ. και έως τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. η πλέον διαδεδομένη ήταν η ιωνική διάλεκτος. Ωστόσο ήδη στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. σε ορισμένες επιγραφές εμφανίζονται στοιχεία της αττικής διαλέκτου, που αποτέλεσε τη βάση της λεγόμενης κοινής, η οποία είναι η γλώσσα της ελληνιστικής Ολβίας. Τη διάδοση της αττικής διαλέκτου επηρέασαν αναμφίβολα οι πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές σχέσεις της πόλης με την Αθήνα.

Γραπτή και ομιλουμένη

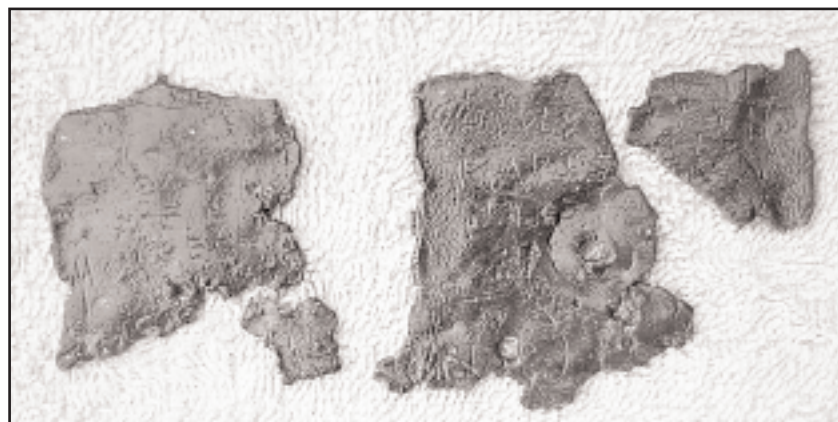
Οι επιγραφολόγοι τονίζουν την απουσία οποιασδήποτε βαρβαρικής ή ρωμαϊκής αργότερα επιρροής στη γλώσσα των Ολβιοπολιτών. Η αλήθεια είναι ότι ο γνωστός ρήτορας Δίων Χρυσόστομος, που επισκέφτηκε την Ολβία στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ., έγραφε ότι οι κάτοικοι αυτής της πόλης «δεν μιλούν πολύ καθαρά τα ελληνικά, επειδή κατοικούν ανάμεσα στους βαρβάρους» (Και τάλλα ουκέτι σαφώς ελληνίζοντες διά το εν μέσοις οικείν τοις βαρβάρους...). Παρ' όλα αυτά στις επιγραφές οι επιρροές δεν είναι αισθητές. Δεν συναντούμε ξένες λέξεις, ούτε σε ψηφίσματα, ούτε στις πολυάριθμες αναθηματικές επιγραφές, ακόμα και σ' αυτές που βρέθηκαν εκτός πόλης, εκτός από μερικά ιρανικής προέλευσης σκυθικά και σαρματικά ονόματα. Είναι βέβαια φυσικό ότι η παρουσία μη ελληνικού στοιχείου στην πόλη επηρέαζε την καθομιλούμενη γλώσσα. Σημαντικές διαφορές παρατηρούνται στη γλώσσα των κατοίκων που ζούσαν στα σύνορα του κράτους και είχαν συχνότερη επαφή με τους βαρβάρους, είτε στην περίπτωση των μεικτών γάμων, ο αριθμός των οποίων αυξήθηκε μετά την κατάληψη της Ολβίας από τους Γέτες στα μέσα του 1ου αι. π.Χ. Η καταγωγή έπαιζε σαφώς σημαντικό ρόλο στην ποιότητα του λόγου. Ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει ότι ο γνωστός φιλόσοφος του 3ου αι. π.Χ. Βίων Βορουσθενίτης δυσκολευόταν να απαλλαγεί από τους

Αριστερά: Αναθηματική επιγραφή του Ποσειδέως από την Ολβία, 4ος αι. π.Χ. Δεξιά: Χάραγμα (grafitti) πάνω στη βάση αγγείου με τους μήνες του ολβιακού ημερολογίου. Ολβία, 5ος αι. π.Χ.

Αναθηματική επιγραφή του Ξάνθου στον Απόλλωνα. Ολβία, 5ος αι. π.Χ.

Αριστερά: Επιστολή στα αρχαία ελληνικά σε μολύβδινο πάπυρο. Από τα μοναδικά επιγραφικά ευρήματα της Ολβίας. Ανασκαφή 1998. Δεξιά: Χάλκινο νόμισμα, 1ος αι. μ.Χ.

λαϊκισμούς λόγω της καταγωγής του· ο πατέρας του πούλαγε παστό ψάρι και η μητέρα του ήταν εταίρα.

Ωστόσο, η επίσημη γλώσσα διατήρησε στην Ολβία την καθαρότητά της. Ούτε η ισχυρή ρωμαϊκή επιρροή κατά το πρώτο τρίτο του 3ου αι. π.Χ. ούτε η παρουσία ρωμαϊκής φρουράς οδήγησαν στη χρήση και τη διάδοση της λατινικής γλώσσας. Στην Ολβία δεν έχει

βρεθεί καμία λατινική επιγραφή που να ανήκει σε Ολβιοπολίτη. Οι περισσότερες από αυτές ανήκουν σε Ρωμαίους στρατιώτες είτε σε μέλη των οικογενειών τους.

Εκτός της κυρίαρχης ελληνικής, στην Ολβία μιλούσαν και άλλες γλώσσες και διαλέκτους· τη γλώσσα των θρακικών φυλών, των Σκυθών νομάδων, των Σκυθών γεωργών της ουκρανικής στέπας, των γειτόνων Καλλιπίδων, των Σαρμα-

τών. Ενα ποσοστό αυτών των εθνών κατοίκησε στην περιοχή και εξελληνίστηκε χωρίς να αφήσει ίχνη γραφής, αν εξαιρέσουμε τα σαρματικά σύμβολα.

Παρ' όλες τις δυσκολίες, τις αναταραχές και τις κατά καιρούς καταλήψεις, οι Ολβιοπολίτες κατάφεραν να διατηρήσουν την αρχαία ελληνική γλώσσα ως τον κυριότερο συνδετικό κρίκο με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό.

Ελληνική αρχιτεκτονική

Τείχη, ναοί, δημόσια κτίρια και οικίες της αρχαίας Ολβίας

Του **Σεργκέι Κριζίτσκι**

ΟΠΩΣ και πολλά άλλα ελληνικά κέντρα, η Ολβία διαιρείτο στην άνω και την κάτω πόλη, που συνδέονταν με τις τεχνητές αναβαθμίδες των πλαγιών. Η πόλη δεν διέθετε ενιαίο, τακτικό σχέδιο, αν και σε ορισμένα τμήματά της διακρίνουμε την παρουσία κάποιων στοιχείων του υποδαμείου συστήματος.

Στην άνω πόλη έχουν αποκαλυφθεί τα λείψανα των οχυρωματικών τειχών και των δύο πυλών (βόρειας και δυτικής) της πόλης. Από τη βόρεια πύλη προς νότον οδηγούσε μια επιμήκης οδός, δεξιά από την οποία αποκακαλύφθηκε το τέμενος, με τους χώρους λατρείας του Απόλλωνα Ιητρού, των Διοσκουρών, της Μητέρας των θεών, του Ερμή κ.ά. Εδώ υπήρχαν περίπου είκοσι βωμοί, ο ναός του Απόλλωνα Ιητρού, δύο κτίρια αγνώστου χρήσης, περίβολοι, το πρόπυλον, οι βόθροι. Νότια του τεμένους βρισκόταν το Δικαστήριο, ανατολικά του οποίου υπήρχε ένα δεύτερο τέμενος. Εδώ αποκαλύφθηκαν τα λείψανα των ναών του Δελφινίου Απόλλωνα και του Δία, βωμοί, θησαυροί, εργαστήριο παραγωγής ειδωλίων, ο περίβολος. Το τέμενος χωριζόταν από την αγορά με μεγάλη στοά, περιμετρικά της οποίας βρισκόνταν τα καταστήματα των εμπόρων, το κτίριο του γυμνασίου, δύο οικοδομήματα διοικητικού χαρακτήρα, πιθανόν για τις ανάγκες του Συμβουλίου. Κοντά στα τεμένη και στην αγορά βρισκόνταν οι κατοικίες των Ολβιοπολιτών. Τα οικιστικά αυτά σύνολα διατηρήθηκαν με κάποιες αλλαγές από τα μέσα του 6ου έως τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. περίπου. Κατά τους πρώτους αιώνες μ.Χ. το τμήμα αυτό της πόλης βρισκόταν ήδη εκτός των τειχών. Εδώ κτίστηκαν βοηθητικοί χώροι των αγροικών όπως οινοποιεία, κεραμικοί κλίβανοι, στάνες κ.λπ. Οι επιγραφές πιστοποιούν την ύπαρξη στην Ολβία θεάτρου από τον 4ο αι. π.Χ., το οποίο δεν έχει προς το παρών εντοπιστεί.

Στο νότιο τμήμα της άνω πόλης εντοπίστηκαν τα λείψανα ενός κτιρίου, πιθανόν ναού, και των οχυρωματικών τειχών της ελληνιστικής εποχής, καθώς και υπόγειες αποθήκες και ημιυπόσκαφες κατοικίες της πρώιμης περιόδου. Κατά τον 2ο αι. μ.Χ., όταν κτίστηκε εδώ το ρωμαϊκό οχυρό, τα οικοδομήματα αυτά καταστράφηκαν. Από το οχυρό σώζονται τα υπόγεια, πιθανόν του Πραιτωρίου και λείψανα του οχυρωματικού τείχους και των πυργίσκων.

Ούτε η κάτω πόλη διέθετε τακτικό σχέδιο. Κατά τις υποβρύχιες έ-

Συνέχεια στην 16η σελίδα

Τμήμα οχυρώσεων της Ολβίας, 2ου-1ου αι. π.Χ.

Οικοδομικά τετράγωνα των ελληνιστικών χρόνων. Από τις ανασκαφές του 1910.

Συνέχεια από την 15η σελίδα

ρευνες εντοπίστηκε η ζώνη των αποθηκών του λιμανιού και ερευνήθηκαν τα λείψανα των οχυρωματικών τειχών διαφόρων περιόδων της Ολβίας. Στη στεριά, στην κάτω πόλη και στην περιοχή των αναβαθμίδων αποκαλύφθηκαν κατοικίες του 3ου-2ου κυρίως αι. π.Χ. Οι επιμήκεις δρόμοι της κάτω πόλης επαναλαμβάνουν τη γραμμή των διαμορφωμένων σε αναβαθμίδες λόφων. Τους πρώτους αιώνες μ.Χ. η έκταση της άνω και κάτω πόλης περιορίζεται στο εν τρίτο και η ζωή επικεντρώνεται στο νότιο τμήμα του οικισμού.

Γενικά η Ολβία ήταν μια αρκετά μεγάλη πόλη για τα δεδομένα της εποχής και τη θέση της στην άκρη της οικουμένης. Την περίοδο της ακμής, η έκτασή της ξεπερνούσε τα 55 με 57 εκτάρια, ενώ ο πληθυσμός έφτανε τις 12 με 15 χιλιάδες κατοίκους.

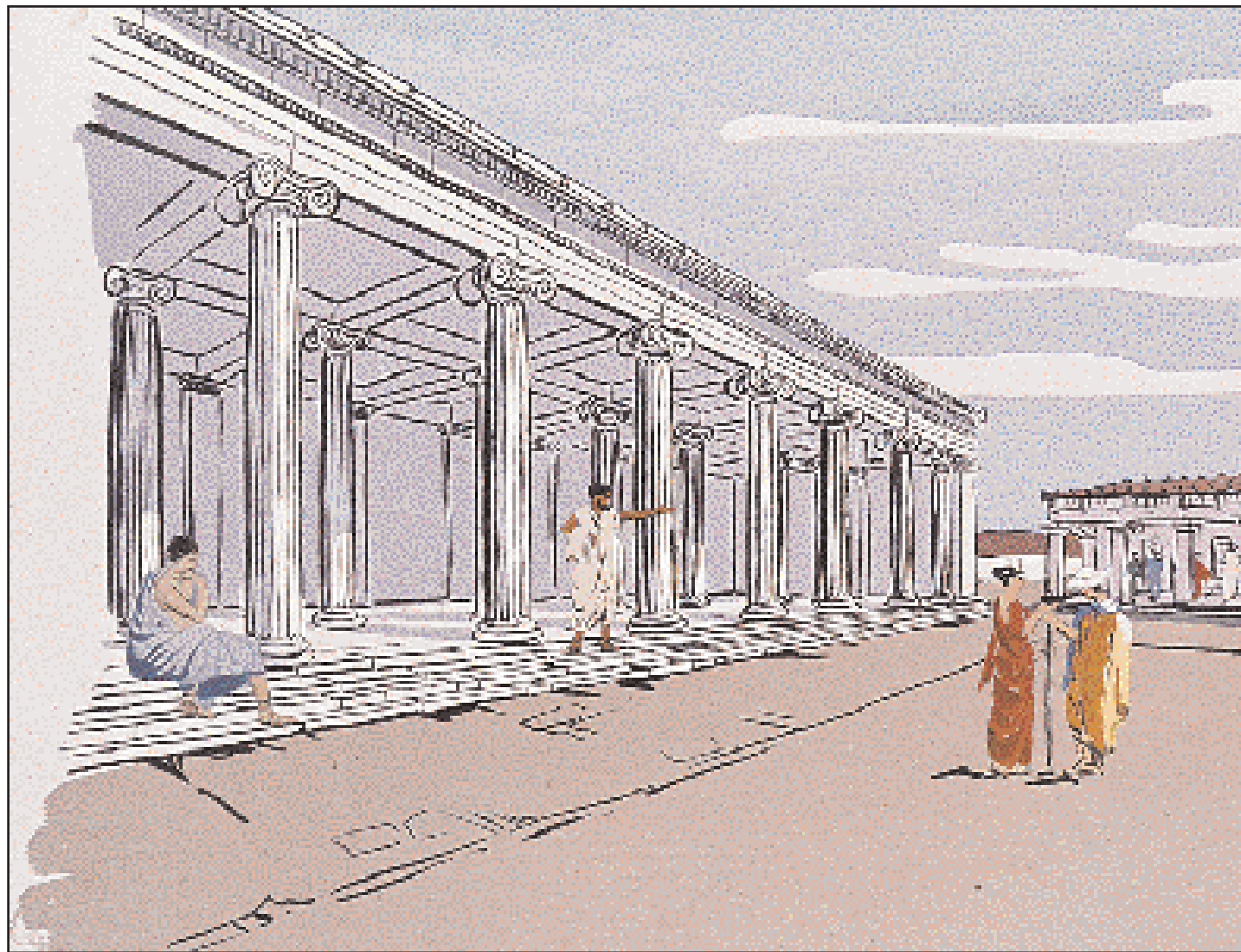
Οχυρωματικό σύστημα

Τείχη με ορθογώνιους πυργίσκους αποτελούσαν το οχυρωματικό σύστημα της πόλης. Πυργίσκοι υπήρχαν και εκατέρωθεν των πυλών της πόλης. Ιδιαίτερα ισχυροί ήταν οι τετράγωνοι οχυρωματικοί πυργίσκοι της δυτικής πύλης της πόλης, η μία πλευρά των οποίων έφτανε τα 12 μέτρα. Το πάχος των τειχών έφτανε τα 4 μέτρα. Τον 4ο αι. π.Χ. τα τείχη κατασκευάζονταν από ωμόπλιθο και αν κρίνουμε από την τοιχοποιία της δυτικής πύλης, χωρίς θεμελίωση. Στα ελληνιστικά χρόνια ως θεμέλια κατά την οικοδόμηση κτιρίων μεγάλων διαστάσεων άρχισαν να χρησιμοποιούν ευρέως θεμέλια σε στρώσεις, από ξύλο και πηλώδες υλικό, που τοποθετούνταν εναλλάξ στα χαντάκια, τα οποία σκάβονταν για τη θεμελίωση του κτιρίου. Την ίδια εποχή, στην κατασκευή των οχυρωματικών τειχών χρησιμοποιούσαν μεγάλες λίθινες πλάκες και ορθογώνιους ογκόλιθους. Τέτοιο είναι το τείχος που αποκαλύφτηκε στη χαράδρα Ζάγιατσαγια. Αν κρίνουμε από τους δύο ογκόλιθους που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή της δυτικής πύλης της πόλης και χρησίμευαν ως σφήνες, τα ανοίγματα των οχυρωματικών τειχών καλύπτονταν με θόλους. Τους πρώτους αιώνες μ.Χ. η ποιότητα των οικοδομικών εργασιών συμπεριλαμβανομένων και των οχυρώσεων, πέφτει. Η τοιχοποιία των οχυρώσεων είναι πρόχειρη. Η χρήση όμως οπλισμού πολιορκίας εξανάγκασε τους Ολβιοπολίτες να χτίσουν πύργους νέου τύπου για την τοποθέτηση των πολιορκητικών μηχανών.

Ναοί

Στην Ολβία, εκτός από αρχιτεκτονικά μέλη με ρυθμό, έχουν εντοπιστεί κατά χώραν τα λείψανα τουλάχιστον τεσσάρων ναών. Πρόκειται για το ναό του Απόλλωνος Ιητρού στο δυτικό τέμενος (τέλη 6ου αι. π.Χ.), το ναό του Δελφινίου Απόλλωνα (5ος αι. π.Χ.), το

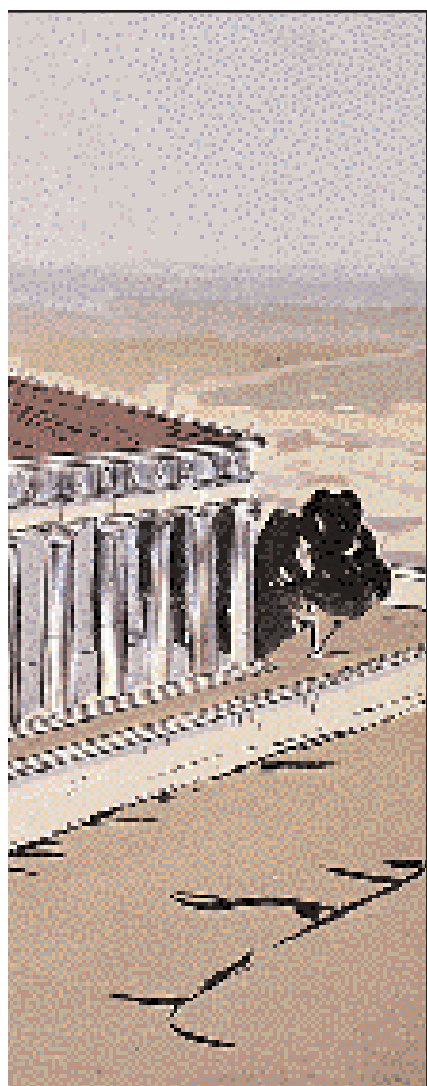
Συνέχεια στην 18η σελίδα

Η αγορά της Ολβίας με την κεντρική στοά. Γραφική αναπαράσταση του Σ. Κριζίτσκι.

Κεντρικό τέμενος. Γραφική αναπαράσταση του Σ. Κριζίτσκι.

Βόρεια πύλη της Ολβίας. Γραφική αναπαράσταση του Σ. Κριζίτσκι.

Τμήμα του δυτικού οχυρωματικού τείχους της Ολβίας, 4ου αι. π.Χ.

Το μοναδικό κιονόκρανο κορινθιακού ρυθμού, ελληνιστικής εποχής, που βρέθηκε στην Ολβία. Ο κορινθιακός ρυθμός δεν διαδόθηκε στην Ολβία όπου μόνο κατά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες εμφανίζονται κιονόκρανα μικρών διαστάσεων που θυμίζουν αυτόν τον ρυθμό.

Ανω πόλη. Υπόγειο ελληνιστικής κατοικίας με αψίδες.

Συνέχεια από την 16η σελίδα

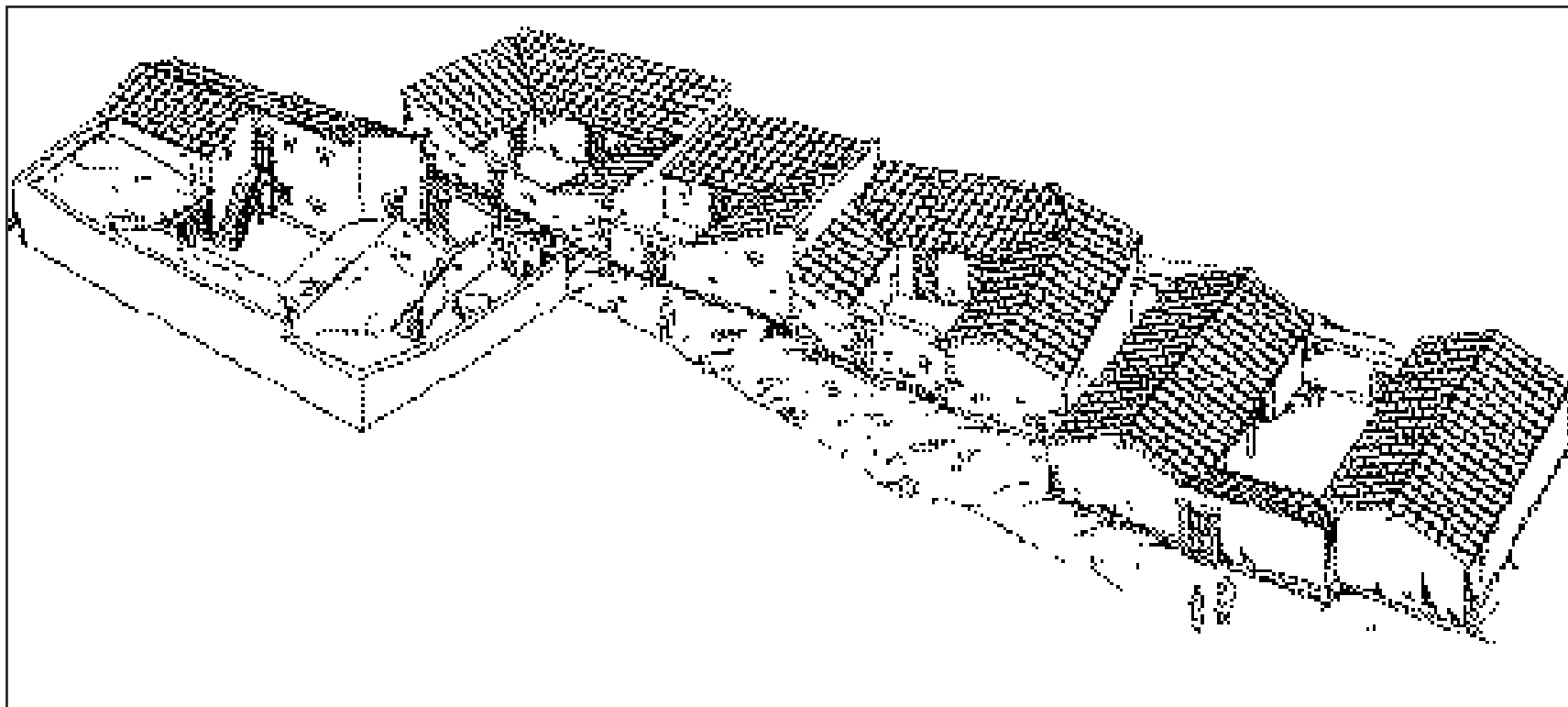
ναό του Διός (3ος αι. π.Χ.) στο κεντρικό τέμενος και ένα ναό ελληνιστικής εποχής στο χώρο του μετέπειτα ρωμαϊκού φρουρίου. Οι ναοί, πρόστυλοι ή εν παραστάσι, με πρόσοψη μήκους 6-7 μ., διακρίνονται για τις μικρές τους διαστάσεις. Ωστόσο, έχουν βρεθεί και αρχιτεκτονικά μέλη σχετικά μεγάλων διαστάσεων. Αναφέρουμε ένα δωρικό κιονόκρανο με πλευρά άβακα 1,05 μ. και μία μετώπη ύψους 0,71μ., πράγμα που σημαίνει ότι στην Ολβία θα μπορούσαν να υπάρχουν τουλάχιστον δύο περίπτεροι ναοί. Ο Δίων Χρυσόστομος το αναφέρει έμμεσα, όταν διηγείται ότι για να συνομιλήσει μαζί του ένα μέρος των Ολβιοπολιτών είχε καθίσει στα σκαλοπάτια του ναού του Δία, μπροστά από τον οποίο υπήρχε μεγάλη ελεύθερη έκταση. Είναι λογικό να υποθέσουμε, ότι ο ναός του Δία ήταν αρκετά μεγάλων διαστάσεων και μάλλον περίπτερος.

Το μεγαλύτερο όμως ενδιαφέρον παρουσιάζει ο ναός του Απόλλωνα Ιητρού, του οποίου σώζονται τα λίθινα θεμέλια του τοίχου που χώριζε τον πρόναο από το σηκό και τα χαρνάκια των θεμελίων των υπολοίπων τοίχων του ναού. Εκτός αυτού, στην περιοχή του ναού και στους βόθρους βρέθηκε μεγάλος αριθμός πολύχρωμων κεραμώσεων στέγης. Η εξαιρετική αυτή συλλογή συμπεριλαμβάνει πολύχρωμες σίμες, ακρωτήρια, καλυπτήριες κεράμους. Βρέθηκαν επίσης λίθινα αρχιτεκτονικά μέλη: δύο βάσεις ιωνικού ρυθμού μικρασιατικού τύπου, δύο κιονόκρανα δύο όψεων και ένα σπάνιο δείγμα γωνιακού ακρωτηρίου. Όλα αυτά τα λίθινα μέλη έχουν αρχαϊζουσα μορφή και κατασκευάστηκαν στην Ολβία, τα μεν κιονόκρανα από ντόπιο οστρεοειδή λίθο, τα δε ακρωτήρια από λευκό, εισαγμένο ασβεστόλιθο, που θυμίζει πωρόλιθο. Η ανάλυση όλων αυτών των μελών επέτρεψε τη γραφική αναπαράσταση του ναού.

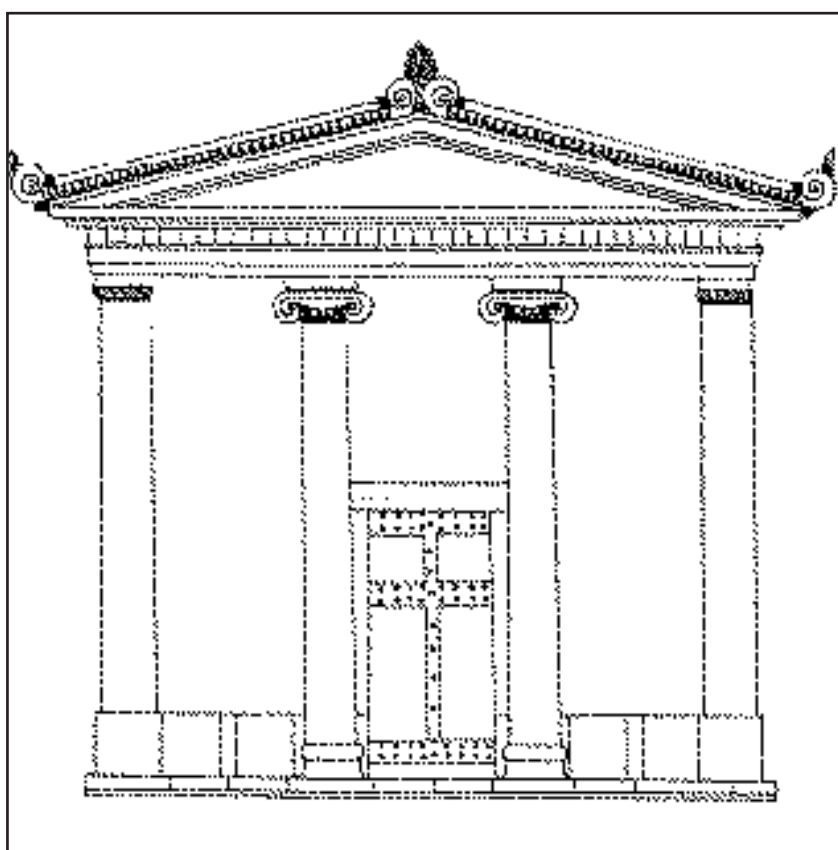
Ιωνικού και δωρικού ρυθμού

Οι πληροφορίες για τους υπόλοιπους ναούς είναι λιγοστές. Για τους ναούς του Δελφίνιου Απόλλωνα και του Δία μπορούμε να πούμε μόνο ότι ήταν ναοί εν παραστάσι ή πρόστυλοι. Από τους ναούς αυτούς, όπως άλλωστε και από τη Στοά, σώζονται μόνο οι στρώσεις των θεμελίων. Με βάση τα θεμέλια έγινε η γραφική αναπαράσταση αυτών των συγκροτημάτων.

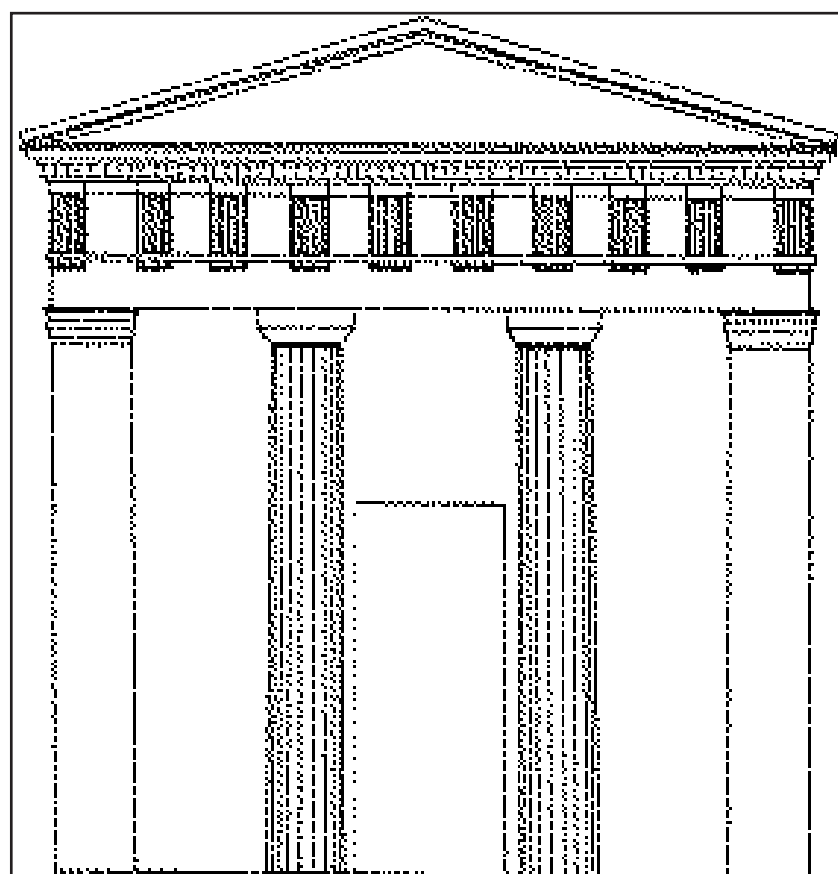
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα πολυάριθμα αρχιτεκτονικά μέλη με ρυθμό. Ο ιωνικός ρυθμός εκπροσωπείται από γείσα, επιστύλια, κιονόκρανα, βάσεις και τμήματα κιόνων και των δύο τύπων του ιωνικού ρυθμού, του μικρασιατικού και του αττικού. Ο δωρικός ρυθμός μαρτυρείται από γείσα, τρίγλυφα, μετόπες, κιονόκρανα και κίονες. Όλα αυτά τα ευρήματα μας επιτρέπουν να έχουμε μια σαφή εικόνα της μορφής των οικοδομημάτων με ρυθμό στην Ολβία.

Ανω πόλη. Κατοικίες 4ου-3ου αι. π.Χ. Γραφική αναπαράσταση Σ. Κριζίτσκι.

Πρόσοψη του ναού του Δελφίνιου Απόλλωνος, 5ου αι. π.Χ. Γραφική αναπαράσταση των Α. Καρασιώφ και Ι. Πιτσικιάν.

Πρόσοψη «Θησαυρού» στο χώρο του κεντρικού τεμένους.

Η μορφή τους ακολουθούσε τους κανόνες της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής, ανάλογα με την χρονική της εξέλιξη. Πρώτος, ήδη από το δεύτερο ήμισυ του 6 αι. π.Χ. εμφανίζεται στην Ολβία ο ιωνικός ρυθμός. Ο δωρικός ρυθμός εξαπλώνεται εδώ κατά τον 4ο αι. π.Χ. και παραμένει έως και τα ρωμαϊκά χρόνια, όπου συναντάται πλέον υπό τη ρωμαϊκή του μορφή. Ο κορινθιακός ρυθμός δεν διαδόθηκε στην Ολβία. Το μοναδικό κορινθιακό κιονόκρανο χρονολογείται στα ελληνιστικά χρόνια και, επειδή είναι τριών όψεων, μάλλον προέρχεται από αναθηματικό κίονα. Μόνο κατά τους πρώτους αιώνες μ.Χ. εμφανίζονται κιονόκρανα μικρών

διαστάσεων, που θυμίζουν κορινθιακό ρυθμό.

Εκτός όμως από τους δύο ξακουστούς ρυθμούς, τον ιωνικό και τον δωρικό, στα μικρότερα σε μέγεθος οικοδομήματα της Ολβίας αλλά και στις κατοικίες, διαδεδομένος ήταν ο ονομαζόμενος αττικός ρυθμός. Στα οικοδομήματα αττικού ρυθμού χρησιμοποιούσαν στήλες με ορθογώνια διατομή και κιονόκρανα παραστάδων. Τα κιονόκρανα και οι βάσεις των κίωνων ήταν λίθινα, οι δε κίονες και το απλουστευμένο επιστύλιο από ξύλο. Πρέπει να σημειώσουμε ότι τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μέλη ήταν από ντόπιο ασβεστόλιθο, αφού τα μαρμάρινα μέλη είναι σπάνια. Οι

τοιχοί των οικοδομημάτων κατασκευάζονταν επίσης από ντόπιο πέτρωμα ή από ωμοπλίνθους. Οι στέγες των σημαντικότερων οικοδομημάτων καλύπτονταν από κεράμους εισαγωγής, αλλά υπήρχαν και τοπικά εργαστήρια παραγωγής κεράμων λακωνικού και κορινθιακού τύπου. Οι κεραμώσεις με παραστάσεις της κεφαλής της Αθηνάς συμπληρώνονταν συχνά με ανάγλυφο μαιάνδρο ή με ανθέμια.

Στην Ολβία εντοπίστηκαν επίσης πολλοί μικροί βωμοί διαφόρων σχημάτων, μεταξύ των οποίων ορθογώνιοι βωμοί στο εσωτερικό των κατοικιών και στο νεκροταφείο με εσοχές για θυσίες, αλλά και βωμοί σχετικά

μεγάλων διαστάσεων, όπως ήταν οι βωμοί στα τεμένη. Οι βωμοί αυτοί ήταν κυκλικοί ή ορθογώνιοι. Οι πιο γνωστοί στην Ολβία είναι ο κλιμακωτός βωμός του δυτικού τεμένους και ο κεντρικός βωμός του κεντρικού τεμένους. Ο τελευταίος ανοικοδομήθηκε αρκετές φορές και κατά την ελληνιστική εποχή αποτελούνταν από έναν ειδικά διαμορφωμένο επίπεδο χώρο για τον ιερέα, το κεντρικό τμήμα ορθογωνίου σχήματος με τρεις σχεδόν στρογγυλές φιάλες προσφορών και τη βάση για την τοποθέτηση του αγάλματος του θεού. Στην Ολβία έχουν βρεθεί περίπου είκοσι βάσεις αγαλμάτων σε φυσικό

Συνέχεια στην 20ή σελίδα

Συνέχεια από την 19η σελίδα

μέγεθος με αναθηματικές επιγραφές αφιερωμένες σε διάφορους θεούς και έτσι είμαστε σε θέση να συμπεράνουμε ότι τα αγάλματα αυτά κοσμούσαν τα ολβιακά τεμένη.

Κατοικίες

Μεγάλος είναι ο αριθμός των ερευνηθέντων κατοικιών της Ολβίας. Εντατικότερα ερευνήθηκαν οι κατοικίες της ύστερης αρχαϊκής και της ελληνοιστικής εποχής. Οι πρώτες, ήταν ημιυπόσκαφες κατασκευές με έναν ή πολλούς χώρους, που δεν αποτελούσαν όμως ένα ενιαίο σύνολο. Οι κατοικίες αυτές αργότερα, στο τέλος του πρώτου τετάρτου του 6 αι. π.Χ., αντικαταστάθηκαν από τις τυπικές για την Ελλάδα υπέργειες κατοικίες. Η παράδοση ωστόσο της κατασκευής ημιυπόσκαφων κατασκευών παρέμεινε, ενώ η χρήση τους διαφοροποιήθηκε ανάλογα με τις ανάγκες σε κατοικίες ή αποθηκευτικούς χώρους. Η αρχιτεκτονική αυτή παράδοση χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην οικοδόμηση των ελληνοιστικών κατοικιών, όπου εκτός των υπέργειων δωματίων χτίζονταν συχνά φορές πολλοί υπόγειοι όροφοι.

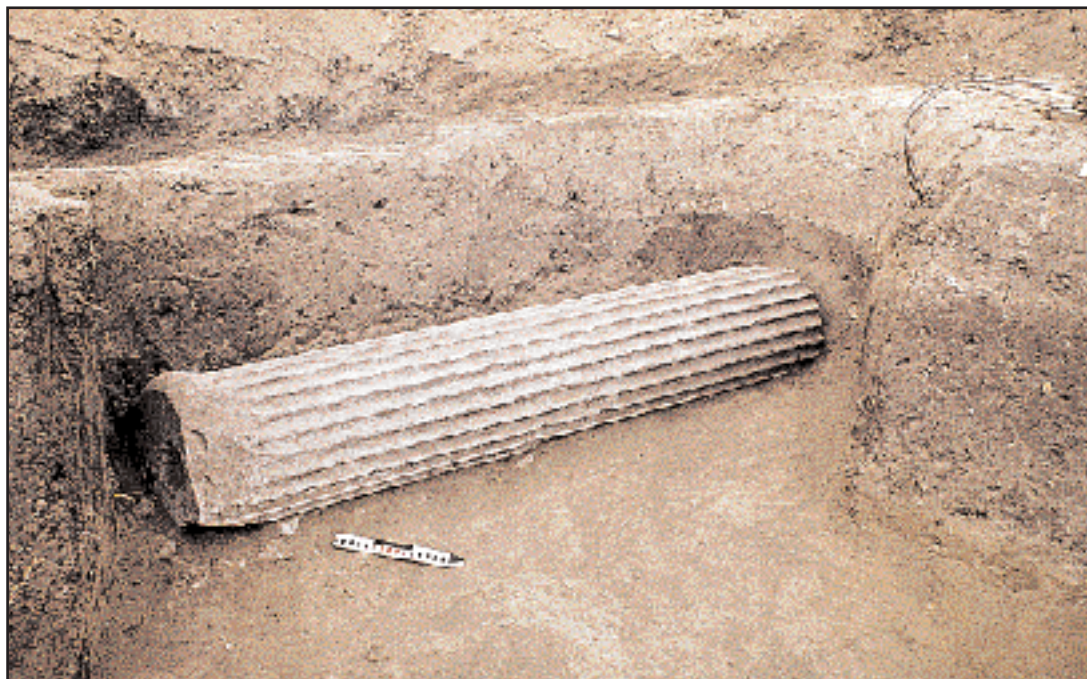
Οι διαστάσεις των κατοικιών αυτής της περιόδου φτάνουν τα 100 έως 500 και πλέον τετραγωνικά μέτρα. Οι κατοικίες διέθεταν εσωτερικές αυλές, οι οποίες από τις τρεις ή και τις τέσσερις πλευρές τους περιβάλλονταν από χώρους διάφορων χρήσεων. Οι κατοικίες με ρυθμό ήταν δύο τύπων, με παραστάδες και περίστυλες. Οι κιονοστοιχίες εκατέρωθεν της αυλής ήταν αττικού ρυθμού, ενώ γνωρίζουμε και μια δωρική κιονοστοιχία. Σε ορισμένες κατοικίες έχουν εντοπιστεί και άνδηρα με δάπεδα από πολύχρωμα βότσαλα και ασβεστοκονίαμα, συνήθως με γεωμετρικό διάκοσμο. Οι τοίχοι των εσωτερικών χώρων καλύπτονταν με ασβεστοκονίαμα, ενώ τις πλούσιες κατοικίες κοσμούσαν τοιχογραφίες ή παραστάσεις εγκαυστικής τεχνικής με φυτικά και γεωμετρικά μοτίβα.

Οι πλουσιότερες και οι μεγαλύτερες κατοικίες αποκαλύφθηκαν στο νότιο τμήμα της κάτω πόλης. Η εσωτερική αυλή μιας τέτοιας κατοικίας περιβαλλόταν από κιονοστοιχία δωρικού ρυθμού. Στο δυτικό τμήμα της εσωτερικής αυλής βρίσκονταν οι βοηθητικοί χώροι. Οι κατοικήσιμοι χώροι με τις υπόγειες αποθήκες βρίσκονταν στο βόρειο τμήμα, ενώ στα βορειοανατολικά εντοπίστηκε άνδηρο με δάπεδο που είχε γεωμετρικό διάκοσμο από πολύχρωμο βότσαλο. Στο κέντρο της εσωτερικής αυλής υπήρχε ένας σχετικά μικρών διαστάσεων ορθογώνιος βωμός, ενώ στα νοτιοδυτικά βρισκόταν ένα φρεάτιο. Μπορούμε να υποθέσουμε, χωρίς να έχουμε προς το παρόν αδιάσειστες αποδείξεις, ότι ορισμένες κατοικίες ήταν διώροφες, ιδιαίτερα στην περιοχή της πόλης με τις αναβαθμίδες.

Τα λείψανα των κατοικιών των πρώτων αιώνων μ.Χ. σώζονται πολύ

Ανω πόλη. Τμήμα κατοικίας της ελληνοιστικής εποχής.

Κίονας ιωνικού ρυθμού. Ο ιωνικός ρυθμός εμφανίζεται στην Ολβία ήδη από το δεύτερο ήμισυ του 6ου αι. π.Χ.

«Κανών» δωρικού ρυθμού. Ο δωρικός ρυθμός εξαπλώνεται στην Ολβία κατά τον 4ο αι. π.Χ. και παραμένει έως και τα ρωμαϊκά χρόνια, οπότε συναντάται πλέον υπό τη ρωμαϊκή του μορφή.

αποσπασματικά. Ωστόσο, μπορούμε να πούμε ότι η παλαιότερη αρχιτεκτονική παράδοση διατηρήθηκε και αυτή την περίοδο, ενώ εξέλειψαν οι υπόγειες κατασκευές και έπεσε η ποιότητα των οικοδομικών εργασιών.

Μακρά ήταν η εξελικτική πορεία των ταφικών κατασκευών, οι οποίες από απλές ταφές σε λάκκους ορθογώνιου σχήματος εξελίχθηκαν σε ταφές με δύο ή και περισσότερους χώρους εντός των τύμβων, με δρόμους και θολωτές κατασκευές.

Τα κουργκάν αυτά περιβάλλονταν συνήθως από ισχυρή κρηπίδα. Οι ταφές των πολιτών σημαδεύονταν συνήθως στην επιφάνεια από μικρούς βωμούς και επιτάφια αναθηματικές στήλες με ανάγλυφες παραστάσεις, όπως η στήλη του Λεοξέους, υιού του Μαλπαγόρου. Συχνά κατασκευάζονταν ανθρωπόμορφα επιτάφια μνημεία.

Η τέχνη της Ολβίας

Ιδιάζουσα, αλλά κατ' ουσίαν ελληνική, με μοναδικά έργα κεραμικής, γλυπτικής και διακοσμητικής

Ο Κούρος της Ολβίας. Τέλη 6ου – αρχές 5ου αι. π.Χ.

Αγαλμα του Απόλλωνα. Ολβία, β' ήμισυ 4ου αι. π.Χ.

Μαρμάρινη κεφαλή του Ασκληπιού. Ολβία 3ος αι. π.Χ.

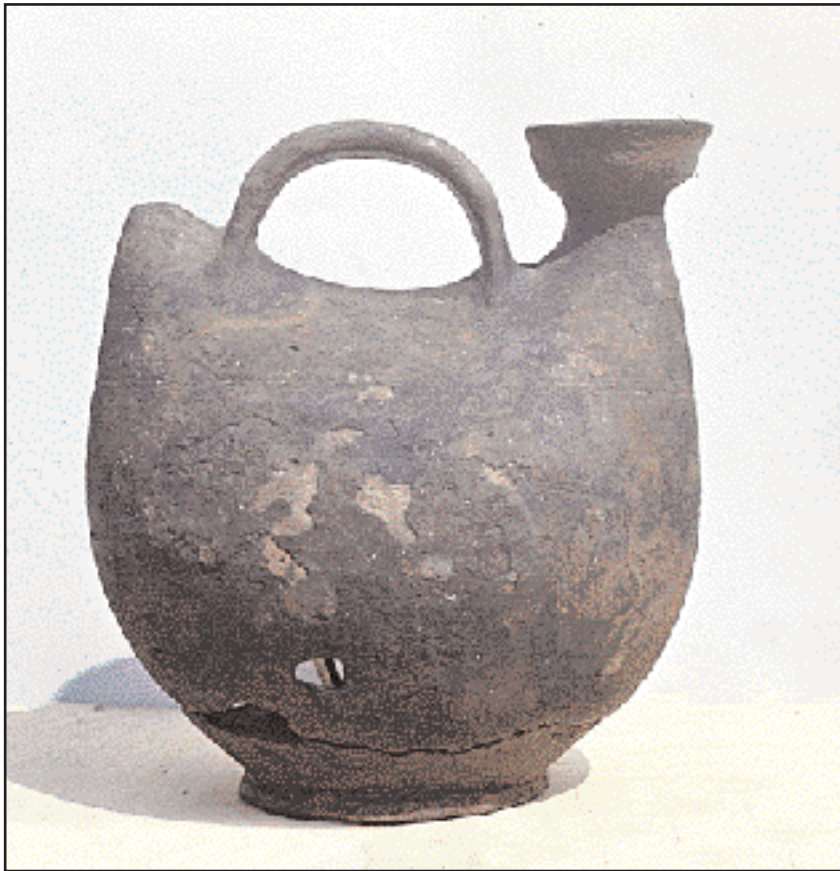
Της Νίνας Λειπούσαγια

ΠΟΛΛΑ αντικείμενα της καθημερινής ζωής, ακόμα και τα σκεύη καθημερινής χρήσης της Ολβίας αποτελούν έργα τέχνης. Πολύχρωμα, μελαμβαφή, μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία εκλεπτυσμένων σχημάτων και αναλογιών, με γεωμετρικές παραστάσεις, με παραστάσεις μυθολογικού και ιστορικού περιεχομένου ή ακόμα και εμπνευσμένες από την καθημερινή ζωή. Τον 6ο-5ο αι. π.Χ. την εποχή της υπερισχύουσας ιωνικής επιρροής από την Ιωνία εισάγονταν γραπτά αγγεία, με καφετί χρώματος παραστάσεις πάνω σε ανοιχτόχρωμο

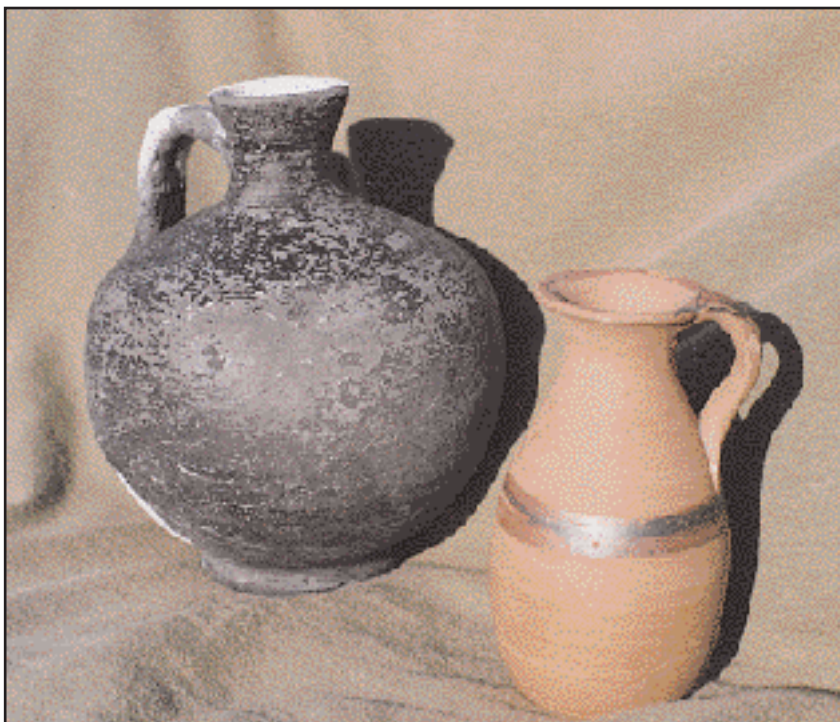
φόντο. Παράλληλα από την Κόρινθο εισάγονταν σκύφοι με γεωμετρικό και φυτικό διάκοσμο. Από τη Σάμο προέρχεται ένας στρογγυλός χαμηλός ασκός, με χυμώδεις, ζωντανές παραστάσεις χορευτών. Ο ζωγράφος προσπάθησε να λάβει υπ' όψιν του κατά την απεικόνιση των μορφών, το σχήμα του αγγείου. Διαφορετική είναι η τεχνοτροπία των αγγείων της Χίου, με στεγνές σκιαγραφικές μορφές πάνω σε ανοιχτόχρωμο φόντο.

Λίγο αργότερα άρχισε η εισαγωγή στην Ολβία και της αττικής μελανόμορφης κεραμικής. Εισάγονται αγγεία όλων των γνωστών

Συνέχεια στην 22η σελίδα

Ασκός 4ου αι. π.Χ., από τις υποβρύχιες ανασκαφές στην Ολβία.

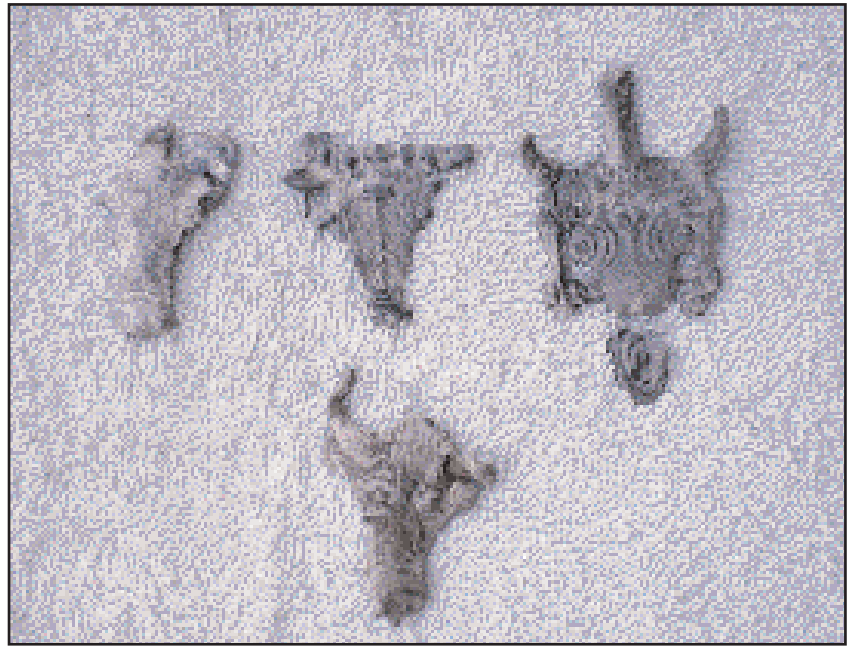
Ιωνικά αγγεία, 6ου αι. π.Χ. Ολβία, ανασκαφή 1998.

Συνέχεια από την 21η σελίδα
 σχημάτων· κύλικες, οινοχόες, κρατήρες, πελίκες, λήκυθοι κ.ά. Τα περισσότερα απ' αυτά φέρουν γραπτές παραστάσεις εξαιρετικής ποιότητας με μυθολογικά θέματα και σκηνές της καθημερινής ζωής. Ορισμένα αγγεία μάλιστα ήταν έργα γνωστών αγγειογράφων.

Στην Ολβία έχουν βρεθεί έργα του Σακονίδη, του Λυδού και του Επικτήτου. Θαυμάσια έργα τέχνης που βρέθηκαν κατά τις ανασκαφές είναι μεταξύ άλλων η κύλικα με την παράσταση του Αχιλλέως, του Πηλέως και του Χάρωνος, η οινοχόη με την παράσταση του Απόλλωνος, της Αρτέμιδος με το ελάφι και της Λητούς, με τον Διόνυσο, τις Μαινάδες και το Σιληνό, η υ-

δρία με την παράσταση του συμβουλίου των θεών, το κύπελλο με την παράσταση του Πηλέως, του Αχιλλέως και του κενταύρου Χείρωνος, η κύλικα με σκηνές από τον Τρωικό πόλεμο, μια σειρά από μικρογραφικές κύλικες, οι κύλικες με φυτικό διάκοσμο κ.ά.

Ενδιαφέρουσα είναι και η ομάδα των ερυθρόμορφων αγγείων. Έχουν βρεθεί πολυάριθμα θραύσματα αλλά και ολόκληρα αγγεία, μεταξύ των οποίων συναντώνται περιλαμβανόμενα έργα τέχνης ξακουστών αγγειογράφων από την Ελλάδα, όπως ο Επικτήτος, ο Ολτος, ο Επηλιός, ο Νικοσθένης κ.ά. Ξεχωρίζουν ο αμοφορέας με την παράσταση της Αθηνάς με το δόρυ, η υδρία με την παράσταση του τοξότη, η

Μολύβδινα βουκράνια ελληνοιστικής εποχής. Ολβία, ανασκαφή 1998.

Θραύσμα ελληνοιστικού αγγείου με ανάγλυφη παράσταση. Ολβία, ανασκαφή 1998.

Αττική κεραμική κλασικής εποχής στην Ολβία.

Πλαστικό αγγείο σε σχήμα κεφαλής αλόγου. Ολβία, 1ος αι. μ.Χ.

Πλαστικό αγγείο. Ολβία, 1ος αι. μ.Χ.

λήκυθος με την παράσταση του κιθαρωδού.

Τα ιερά και οι κατοικίες των Ολβιοπολιτών κοσμούσαν πήλινα ειδώλια, τους δε τοίχους προτομές των θεαινών. Για την αρχαϊκή εποχή χαρακτηριστικές είναι οι μορφές της καθιστής θεάς, πιθανότατα της Δήμητρας. Από την Ελλάδα εισάγονταν αρκετά δείγματα κοροπλαστικής, μεταξύ άλλων πολλά ειδώλια από την Τανάγρα, την Αττική, τη Μύρινα, τη Σμύρνη. Συνήθως πρόκειται για μορφές απλών γυναικών, αλλά είναι γνωστές και πολλές παραστάσεις διαφόρων θεαινών, της Δήμητρας, της Κόρης-Περσεφόνης, της Αθηνάς, της Αφροδίτης. Συναντώνται πολλά ειδώλια φτερωτών θεοτήτων, Ερώτων, Σιληνών, Σατύρων. Ιδιαίτερα συχνά συναντάμε ειδώλια χελώνας και πουλιών, αφιερώματα στην Αφροδίτη, χοίρου, αφιερώματα στην Δήμητρα, ρεαλιστικές μορφές λιονταριού και πιθήκου.

Αττική κεραμική κλασικής εποχής στην Ολβία.

Τοπική παραγωγή

Σημαντική ήταν και η ντόπια παραγωγή ειδωλίων. Αναφέρουμε για παράδειγμα τις πήλινες προτομές της Δήμητρας και της Κόρης-Περσεφόνης, που παράγονταν στην Ολβία ήδη από τον 6ο αι. π.Χ. και ακολουθούσαν την ελληνική τεχνολογία. Οι λεπτομέρειες της ενδυμασίας, η κόμμωση και τα κοσμήματα έχουν αποδοθεί

με έντονο μαύρο, άσπρο, μπλε, κόκκινο χρώμα.

Μοναδικό είναι προς το παρόν ένα πήλινο ανάγλυφο-ένθετο, η μήτρα του οποίου έγινε πιθανότατα από κάποιο πρωτότυπο έργο από μέταλλο. Το ανάγλυφο περισταίνει το μύθο της απαγωγής της Ευρυδίκης. Οι λεπτομέρειες της ενδυμασίας των μορφών του Ερμή Ψυχοπομπού, του Ορφέως και της Ευρυδίκης είναι συναρπαστικές.

Εκτός από τα ειδώλια, ευρέως διαδεδομένα ήταν και τα πλαστικά αγγεία διαφόρων σχημάτων. Κατά τα πρώιμα χρόνια συνήθεις ήταν οι παραστάσεις της κεφαλής ανθρώπων και ζώων, σκαντζόχοιροι, αμύγδαλα κλπ. Αργότερα απαντώνται αγγεία υπό μορφή κεφαλής Σιληνών, αλόγων, πιθήκων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το αγγείο σε σχήμα πιθήκου από το νεκροταφείο της Ολβίας, στο κάτω μέρος του ο-

ποίου σώζεται το όνομα του αγγειοπλάστη Βλαστού.

Γλυπτική

Η γλυπτική ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένη. Το πρωιμότερο έργο γλυπτικής βρέθηκε στην εσοχή ενός δωματίου στο χώρο του Γυμνασίου της Ολβίας. Πρόκειται για έναν κούρο από ασβεστόλιθο, αυ-

Συνέχεια στην 24η σελίδα

Μαρμάρινο άγαλμα Μούσας. Ολβία, 3ος αι. π.Χ.

Σκηνή από τον Τρωικό Πόλεμο σε μελανόμορφη αττική κύλικα. Ολβία, τέλος 6ου αι. π.Χ.

Θραύσμα αγγείου με παράσταση της Μέδουσας Γοργούς. Ολβία, τέλος 6ου αι. π.Χ.

Συνέχεια από την 23η σελίδα

στηρή μετωπική μορφή, που παριστά κάποιον ήρωα ή θεό, πιθανότατα τον Απόλλωνα. Το πρόσωπο είναι πλατύ και επίπεδο, τα μαλλιά είναι μακριά και πέφτουν με όλη τους τη μάζα στους ώμους και το σώμα, σε ευθεία στάση, χαρακτηρίζεται από τους πλατείς ώμους και τη λεπτή μέση. Διακρίνουμε τις επιρροές τριών σχολών: της αττικής, της σχολής της Βοιωτίας και της ιωνικής (της Σάμου). Το γλυπτό φιλοτεχνήθηκε στην Ολβία από γλύπτη ελληνικής καταγωγής, γεγονός που μαρτυρεί την εμφάνιση στα τέλη του 6ου - στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. τοπικής σχολής γλυπτικής.

Πολλά γλυπτά του 5ου-3ου αι. π.Χ. εισάγονταν από εργαστήρια της Ελλάδας και της Μικράς Ασίας. Ορισμένα από τα αγάλματα αυτά ήταν έργα των μεγαλύτερων γλυπτών της Ελλάδας. Στην Ολβία υπήρχαν και έργα του Πραξιτέλη. Έχει βρεθεί μία βάση αγάλματος με την υπογραφή του. Σε μια από τις επιγραφές διαβάζουμε το όνο-

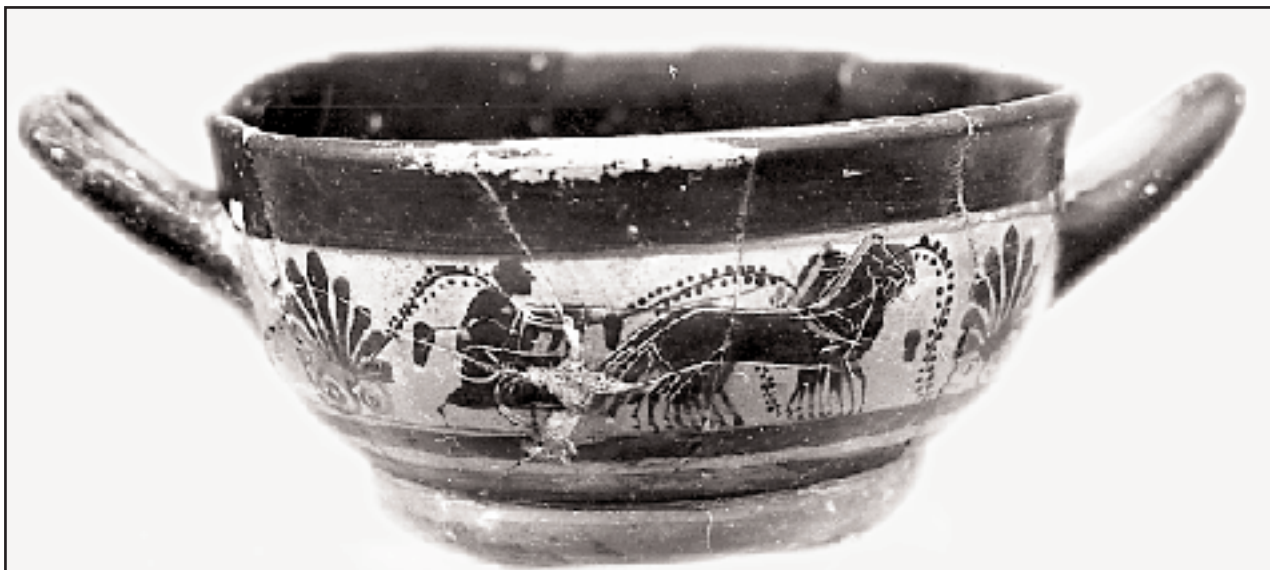

Πλαστικό αγγείο. Ολβία, 1ος αι. μ.Χ.

μα του γλύπτη Στρατωνίδα. Πολλά θραύσματα γλυπτών φέρουν την επιρροή των σχολών του Φειδία, του Πραξιτέλη, του Σκόπα, του Λυσίππου. Στην κεφαλή του θεραπευτή θεού Ασκληπιού διακρίνουμε την επιρροή της σχολής του Σκόπα, η δε κεφαλή της Υγείας φέρει τα χαρακτηριστικά της σχολής του Πραξιτέλη. Το αγαλματίδιο της Αθηνάς Παρθένου είναι ελεύθερη απόδοση του περίφημου αγάλματος του Φειδία.

Πολλά γλυπτά, όπως η κεφαλή του Ερωτα, το αγαλματίδιο της Αρτέμιδος της Ολβίας, ο Απόλλων και άλλα ανήκουν στη ονομαζόμενη σχολή της Αλεξανδρείας. Στην ίδια σχολή ανήκει και το άγαλμα της νεαρής καθιστής γυναίκας, πιθανότατα Μούσας, τμήμα μιας μεγάλης γλυπτής σύνθεσης, που κοσμούσε κάποτε το θέατρο της Ολβίας.

Χαρακτηριστικά δείγματα της τοπικής καλλιτεχνικής σχολής αποτελούν τα ανάγλυφα με την παράσταση της Κυβέλης. Η θεά παριστάνεται με τη συνήθη μορφή της με ένα λιοντάρι στα γόνατα, με το

Αττική μελανόμορφη κύλικα. Ολβία, 6ος αι. π.Χ.

Σκύφος με γραπτή διακόσμηση. Ολβία, 6ος αι. π.Χ.

τύμπανο και το κύπελλο ανά χείρας, η ίδια δε εικονίζεται καθιστή, σε κάθισμα με ψηλή πλάτη. Ωστόσο η τεχνοτροπία διαφέρει από εκείνη των ελληνικών προτύπων, η δε εκτέλεση χαρακτηρίζεται από κάποια απλότητα και σκληρότητα.

Στην Ολβία πιθανότατα φιλοτεχνήθηκε το μαρμάρινο ανάγλυφο με την παράσταση του Συμβουλίου των σιτώνων, οι οποίοι το αφιέρωσαν στον Ευμενή Ηρωα. Το ανάγλυφο εικονίζει πέντε όρθιες ανδρικές μορφές, τρεις από τις οποίες στέκονται μπροστά στο βωμό. Μπροστά από το βωμό παριστάνεται και ένας νέος κρατώντας μια φιάλη, που οδηγεί το αρνί για τη θυσία. Δεξιά βρίσκεται ο Ευμενής Ηρωας και δίπλα του μια καθιστή γυναικεία μορφή. Στο κάτω μέρος της στήλης αναγράφονται τα ονόματα των σιτώνων.

Ένα από τα επιτεύγματα της γλυπτικής των πρώτων αιώνων μ.Χ. ήταν τα πορτρέτα των καθημερινών ανθρώπων. Από την Ολβία προέρχονται ορισμένα τέτοια έργα: το πορτρέτο μιας γυναίκας με κάλυμα κεφαλής, οι παραστάσεις της Παουλίνας, συζύγου του Μαξιμίμου Α' και της Ιουλίας Μεζής, αδελφής του αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου. Τονίζονται οι ιδιαιτερότητες των προσώπων, η ηλικία, ο χαρακτήρας τους.

Ορισμένα έργα τέχνης της περιόδου έχουν σαφείς επιδράσεις της θρακικής τέχνης. Αυτό είναι εμφανέστατο στα ανάγλυφα με παραστάσεις του θρακικού ιππέα, του Μίθρα και στα διακοσμητικά μοτίβα. Συναντώνται στην Ολβία και θραύσματα έπιπλων αγαλμάτων, χαρακτηριστικών των ρωμαϊκών χρόνων.

Στο νεκροταφείο της Ολβίας έχουν βρεθεί διάφορα επιτάφια μνημεία, κυρίως στήλες από ντόπιο ασβεστόλιθο, με αέτωμα και χώρο για τις παραστάσεις, που ακολουθούν τα ελληνικά πρότυπα. Συναντώνται επίσης και ανθρωπόμορφα επιτάφια μνημεία, με σχηματικές παραστάσεις του άνω τμήματος της ανθρωπίνης μορφής. Από τα εισαγόμενα επιτάφια μνημεία ξεχωρίζουν για την καλλιτεχνική τους αξία, το ανάγλυφο από πεντελικό μάρμαρο με την παράσταση γυναικείας κεφαλής (της σχολής του Φειδία), μια μαρμάρινη γυναικεία κεφαλή από μεγάλο ανάγλυφο επιτάφιο μνημείο του 4ου αι. π.Χ., μια σειρά από ακρωτήρια, που διακοσμούσαν κάποτε τα αετώματα των επιτάφιων στηλών με διακοσμητικά μοτίβα, όπως φύλλα ακάνθου, ανθέμια, έλικες κ.ά.

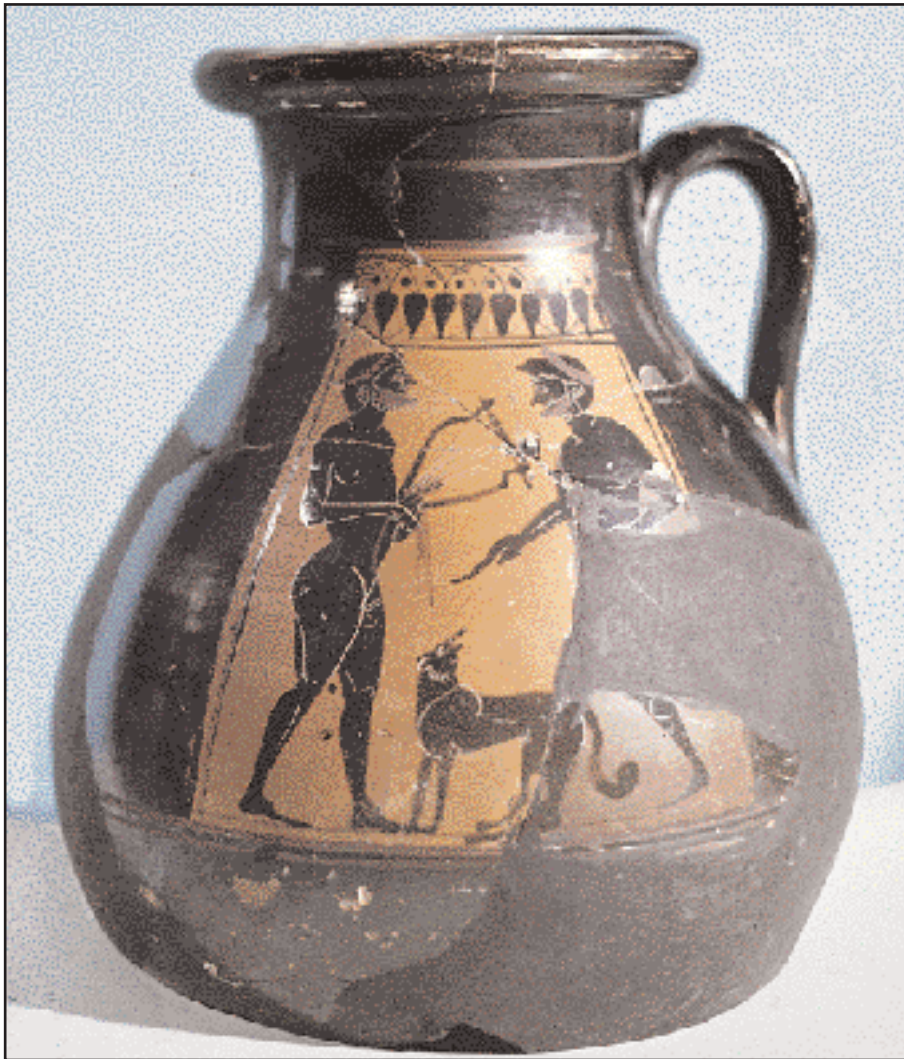

Πήλινο ειδώλιο γηραιάς μορφής. Ολβία, 5ος αι. π.Χ.

Η διακοσμητική τέχνη γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη. Τον 6ο-5ο αι. π.Χ. στην Ολβία εισάγονται από την Ιωνία έργα χρυσοχοΐας: βραχιόλια με κεφαλές λεόντων, σκουλαρίκια με κοκκιδωτή διακόσμηση, δαχτυλίδια από ήλεκτρο με διάφορες παραστάσεις. Αργότερα οι γυναίκες φορούσαν απλά αλλά κομψά χάλκινα κοσμήματα, σπανιότερα δε χρυσά ή αργυρά: περιδέραια, σκουλαρίκια με κεφαλές λεόντων, φιδιών, ανθρώπων, βραχιόλια με ανάγλυφο διάκοσμο, δαχτυλίδια με ένθετο γυαλί, ημιπολύτιμες πέτρες, συχνά με εγχάρακτες παραστάσεις. Τα κοσμήματα τα έχυναν σε πήλινες μήτρες.

Ως παράδειγμα αναφέρουμε το ενώτιο με την παράσταση του πεντάστου ναού. Στις ταφές της Ολβίας συναντώνται συχνά διακοσμητικές σαρκοφάγων, όπως ανάγλυφα από γύψο, οστέινα ελάσματα, βούκρανα από μόλυβδο (μονόπλευρες παραστάσεις της κεφαλής ταύρου με διακόσμηση από κορδέλες, λουλούδια και τον διπλούν πέλεκυ). Το πιθανότερο είναι ότι τα μολύβδινα βούκρανα είναι προϊόντα αποκλειστικά των ολβιακών εργαστηρίων, αφού η παρουσία τους αλλού σπανίζει.

Όπως δείχνει αυτή η μικρή αναδρομή, η τέχνη της Ολβίας δεν υστερούσε σε τίποτα από την τέχνη της κυρίως Ελλάδας. Ταυτόχρονα όμως παρατηρείται και κάποιος συγκεκριμένος ορισμένων τοπικών πολιτιστικών στοιχείων. Ετσι δημιουργήθηκε ένας ανεπανάληπτος, ιδιαίτερης, ελληνικός κατ' ουσίαν πολιτισμός, που ήταν χαρακτηριστικός για τη μακρινή αυτή περιοχή του αρχαίου ελληνικού κόσμου.

Αριστερά: Μελανόμορφη πελίκη από τον οικισμό Τσερτοβάτογιε - 7, τέλη 4ου αι. π.Χ. Δεξιά: Πλαστικό αγγείο σε σχήμα κεφαλής Διονύσου από τον οικισμό Ζολοτόι Μις. 1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Η περιφέρεια της Ολβίας

Το πυκνό δίκτυο των αγροτικών οικισμών του πάλαι ποτέ κραταιού ολβιακού κράτους

Ημιυπόσκαφη κατοικία των αρχών του 5ου αι. π.Χ. Οικισμός Τσερτοβάτογιε - 2.

Του Σεργκέι Μπουισκίχ

Επιστημονικού Συνεργάτη του Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ουκρανίας, Διευθυντή της Αρχαιολογικής Αποστολής των βορειο-δυτικών Παραλίων της Μαύρης Θάλασσας.

ΣΕ ΟΛΗ τη διάρκεια της ιστορίας του (6ος αι. π.Χ. – 4ος αι. μ.Χ.) το κράτος της Ολβίας, όπως άλλωστε και άλλες ελληνικές πόλεις-κράτη, εκτός από την ίδια την πόλη συμπεριελάμβανε μεγάλες γεωργικές εκτάσεις, χωράφια, βοσκοτόπους, μεγάλους και μικρούς οικισμούς και αγροκτήματα, που αποτελούσαν τον γεωργικό περίγυρο, τη χώρα της πόλης.

Μέχρι πρόσφατα οι επιστήμονες είχαν επιστήσει την προσοχή τους κυρίως στην έρευνα και την ανασκαφή της πόλης της Ολβίας, επειδή δεν είχε εκτιμηθεί ανάλογα ο ρόλος των γεωργικών οικισμών. Και μόνο η έρευνα των Ουκρανών αρχαιολόγων από τη δεκαετία του '70 και μετά στάθηκε η αιτία της διαφοροποίησης των απόψεων και βοήθησε στη συγκεκριμενοποίηση του χαρακτήρα της ολβιακής χώρας.

Αποκαλύφθηκαν πολλές δεκά-

δες άγνωστοι έως τότε οικισμοί και νέοι τύποι μνημείων. Εγινε κατανοητή η βαθιά συνοχή ανάμεσα στα στάδια εξέλιξης της ίδιας της πόλης και των οικισμών. Μελετήθηκε το εθνοπολιτισμικό υλικό και διευκρινίστηκε ότι οι κάτοικοι των οικισμών ήταν στην πλειοψηφία τους Έλληνες. Η ιστορία της αγροτικής χώρας της Ολβίας, όπως άλλωστε και της ίδιας της πόλης, υποδιαιρείται συμβατικά σε δύο περιόδους, την «προγετική» και «μεταγετική». Το μεταίχμιο των περιόδων αυτών (μέσα του 1ου αι. π.Χ.) συνδέεται με την καταστροφή του ολβιακού κράτους από τις φυλές των Γετών και τη μεγαλύτερη κρίση της πόλης. Η κάθε περίοδος υποδιαιρείται σε σειρά αυτόνομων υποπεριόδων. Για την «προγετική» εποχή οι υποπεριόδοι είναι τέσσερις.

Περίοδοι

Η πρώτη από αυτές, η αρχαϊκή (δεύτερο τέταρτο του 6ου – πρώτο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.), αντιστοιχεί στην περίοδο της ίδρυσης και της οργάνωσης της Ολβίας, ως αρχαίου ελληνικού κράτους. Την περίοδο αυτή οι Έλληνες αρχίζουν σιγά σιγά να επεκτείνονται στην αγροτική ζώνη της περιοχής. Οι ακτές των λιμνοθαλασσών του Δνειπέρου και του Μπουγκ καλύπτονται από πυκνό δίκτυο οικισμών. Ο κυριότερος τύπος της κατοικίας αυτή την εποχή, τόσο στην Ολβία όσο και στη χώρα της, είναι η υπόσκαφη και η ημιυπόσκαφη κατοικία.

Η δεύτερη περίοδος, η κλασική, χρονολογείται από τα μέσα με τέλος του 5ου αι. π.Χ. έως την εποχή της εκστρατείας του Ζωπυρίωνα το 331 π.Χ. και είναι η δεύτερη περίοδος της αφομοίωσης της αγροτικής περιφέρειας. Στη χώρα εμφανίζονται οικισμοί με υπέργειες λίθινες κατοικίες, συνεχίζεται η αφομοίωση των γαιών και η εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου της περιοχής.

Η τρίτη περίοδος, η ελληνιστική (331 π.Χ. – μέσα 3ου αι. π.Χ.), είναι η εποχή της μεγαλύτερης πολιτι-

Ιερό του Αχιλλέως στη χερσόνησο Μπεϊκούς.

κής και οικονομικής άνθησης της πόλης. Η οικιστική δομή της αγροτικής ζώνης παρουσιάζει τη μεγαλύτερη πυκνότητα. Χαρακτηριστικό της περιόδου είναι η εμφάνιση στη χώρα, εκτός από τους οικισμούς με τακτικό σχέδιο, και των μεγάλων αγροκτημάτων. Η ελληνιστική περιφέρεια της Ολβίας δεν διέυρνε μόνο τα σύνορά της αλλά προχώρησε και στην αφομοίωση των νέων περιοχών.

Η τέταρτη περίοδος (μέσα 3ου – πρώτο ήμισυ 2ου αι. π.Χ.) είναι η περίοδος της κρίσης και της παρακμής της ολβιακής χώρας. Ο αριθμός των ιδιόκτητων γαιών μειώνεται απότομα, αρχικά ως αποτέλεσμα της εισβολής των γαλατικών φυλών από τις παραδουνάβιες

περιοχές, αργότερα δε λόγω της αλλαγής των φυσικών και κλιματικών συνθηκών, εξαιτίας της αρχής της περιόδου της ξηρασίας. Από το δεύτερο ήμισυ του 2ου έως το πρώτο ήμισυ του 1ου αι. π.Χ. δεν παρατηρείται κανένα ίχνος μόνιμης διαβίωσης στην περιοχή της πρώην αγροτικής ζώνης της Ολβίας. Ο πληθυσμός της πόλης, ο αριθμός του οποίου μειώνεται σημαντικά, περιορίζεται στην καλλιέργεια της γης πλησίον των οχυρωματικών τειχών της Ολβίας.

Η περίοδος της πλήρους παρακμής της αγροτικής περιφέρειας και της γενικότερης κρίσης της πόλης κλείνει με την καταστρεπτική εκστρατεία του βασιλιά Βουρεβίστα, αρχηγού μιας φυλής Γετών της πε-

ριοχής του κάτω Δούναβη, γύρω στο 55 π.Χ., η δε αναγέννηση της περιφέρειας χρονολογείται στα πρώτα μεταχριστιανικά χρόνια.

Στη γεωργική ζώνη της ολβιακής χώρας, κατά την προγετική περίοδο, η οικονομική δραστηριότητα ήταν πολύπλευρη. Οι φυσικές συνθήκες συνηγορούσαν στην ανάπτυξη στην περιοχή του Κάτω Μπουγκ πολλών κλάδων της αγροτικής οικονομίας, συμπεριλαμβανομένων των καλλιεργειών, της κτηνοτροφίας, της αρχικής επεξεργασίας των φυτικών και ζωικών πρώτων υλών, καθώς και άλλων πρωταρχικών κλάδων.

Οι γεωργοί της Ολβίας, αν κρίνουμε από τους σπόρους που βρέ-

Συνέχεια στην 28η σελίδα

Ειδώλια του Απόλλωνος και της Κυβέλης, 6ου αι. π.Χ., από τον οικισμό Μπεϊκούς.

Θραύσματα αρχαϊκής, ιωνικής και αττικής κεραμικής από την περιφέρεια της Ολβίας.

Συνέχεια από την 27η σελίδα

θηκαν στους οικισμούς της χώρας, καλλιεργούσαν σιτάρι, σίκαλη, κριθάρι και κεχρί. Γνωστά ήταν και τα όσπρια· το ρεβίθι, οι φακές, η νίσα ενίλια. Το ειδικό σύστημα καλλιέργειας των αγρών που χρησιμοποιούσαν ήταν η αιτία του διασκορπισμού των αγροτικών οικισμών σε μεγάλη έκταση. Η συγκομιδή γινόταν με σιδερένια δρεπάνια, τα οποία έχουν βρεθεί σε πολλούς οικισμούς. Τα σιτηρά φυλάσσονταν σε ειδικούς λάκκους σιτηρών και υφίσταντο επεξεργασία όπως βεβαιώνουν πολλά ευρήματα ειδικών εργαλείων επεξεργασίας.

Η κτηνοτροφία ήταν ο δεύτερος σημαντικός τομέας της οικονομίας της ολβιακής χώρας. Οι Έλληνες ασχολούνταν με την εκτροφή μικρών και μεγάλων κερασφόρων ζώων, αλόγων και χοίρων. Κύριο στοιχείο της κτηνοτροφίας ήταν η βοσκή των ζώων. Για το υψηλό επίπεδο ανάπτυξης της κτηνοτροφίας μάς βεβαιώνει η πυκνότητα του πολιτισμικού στρώματος των οικισμών σε οστά κατοικίδιων ζώων και η παρουσία ειδικών εποχικών καταυλισμών βοσκής, που αποδεικνύεται αρχαιολογικώς. Είναι ενδιαφέρον να τονίσουμε ότι σε μία από τις επιγραφές της Ολβίας της ελληνιστικής εποχής αναφέρεται ένα τέτοιο «βοσκοχώρι». Συμπληρωματικό ρόλο έπαιζαν διάφοροι άλλοι κλάδοι, μεταξύ των οποίων σημαντικότερος ήταν ο κλάδος της αλιείας, αφού το ψάρι ήταν το κύριο συστατικό του σιτερεσίου των κατοίκων των αγροτικών οικισμών.

Ανεπτυγμένη ήταν επίσης στη χώρα η επεξεργασία μετάλλων, ξύλου, η κεραμική παραγωγή, η επεξεργασία του μαλλιού και η υφαντική τέχνη, καθώς επίσης και η παραγωγή οστέινων αντικειμένων. Από τα πρώιμα ήδη χρόνια άρχισε η διαμόρφωση της τοπικής αγοράς, όπου αρχικά κυκλοφορούσαν νομίσματα – βέλη, νομίσματα σε σχήμα δελφινιού και αργότερα οι βορύσθενοι. Ανεπτυγμένο ήταν το εσωτερικό και το εξωτερικό εμπόριο.

Ο υλικός πολιτισμός της αγροτικής περιφέρειας ήταν σε γενικές γραμμές ανάλογος του ολβιακού. Η πνευματική ζωή των κατοίκων της ολβιακής χώρας δεν διέφερε στην ουσία από εκείνη των κατοίκων της ίδιας της πόλης, όπως συμπεραίνουμε από την ευρεία εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας και των θρησκευτικών αντιλήψεων. Στην αγροτική περιφέρεια της πόλης υπήρχαν διάφοροι λατρευτικοί χώροι, ιερά και βωμοί. Από τους πιο δημοφιλείς ήταν η χερσόνησος Μπεικούς (πλησίον της πόλης Οτσάκοβ), όπου διεξάγονταν διάφορες τελετές, συνυφασμένες με τη λατρεία του ήρωα – θεού Αχιλλέως.

Η εξέλιξη της χώρας ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τις περιόδους ακμής, κρίσης και παρακμής της ίδιας της πόλης. Σ' αυτό συνηγορεί η ίδια η δυναμική της ελληνικής α-

Θεμέλια του οχυρωματικού τείχους και πυργίσκοι του οικισμού Σκέλκα, προπύργιου της Ολβίας.

Λείψανα ελληνιστικής αγροικίας. Οικισμός Γκλουμπόκαγια Πρίσταν.

γροτικής εγκατάστασης στην περιοχή του Κάτω Μπουγκ. Από τα 323 γνωστά έως σήμερα μνημεία της χώρας, τα 107 είναι αρχαϊκά, τα 152 της κλασικής και ελληνιστικής εποχής, ενώ 64 χρονολογούνται στους πρώτους μ.Χ. αιώνες. Οι διακυμάνσεις αυτές αντικατοπτρίζουν την ιστορική εξέλιξη της Ολβίας και της αγροτικής της περιφέρειας κατά τη διάρκεια της χιλιετίας.

Κάθε οικισμός, αγροικία ή φρούριο που αποκαλύπτονται στην ολβιακή χώρα είναι μοναδικά. Η ανασκαφική έρευνα αυτών των μνημείων είναι αναπόσπαστη με την έρευνα της ίδιας της πόλης και παίζει σημαντικότατο ρόλο στην κατανόηση του φαινομένου που ονο-

μάζουμε «Αρχαία Ολβία», την εικόνα της οποίας χρόνο με τον χρόνο ανασυνθέτουν οι Ουκρανοί αρχαιολόγοι, παρ' όλες τις δυσκολίες.

Τα λείψανα των αγροτικών οικισμών του πάλαι ποτέ κραταιού ολβιακού κράτους που διασώθηκαν στην ουκρανική στέπα επί δύο σχεδόν χιλιετίες, σήμερα καταστρέφονται από την ασυγκράτητη οικιστική δραστηριότητα, τις λαθροανασκαφές, την έλλειψη ερευνητικών πόρων, την αυξημένη διεξαγωγή σωστικών ανασκαφών, για τις οποίες και πάλι δεν υπάρχουν πόροι... Μαζί με τους οικισμούς σβήνουν για πάντα και εκείνα τα σημάδια της αιωνιότητας που μας άφησαν οι Έλληνες κάτοι-

κοι των ακτών του Υπάνιος, όπως η περίτεχνη κεραμική, τα ειδώλια, τα επιγραφικά μνημεία, τα κοσμήματα, τα νομίσματα, τα όπλα. Χάνονται οι πληροφορίες που εμπειρίχουν οι αρχαίες κατοικίες, οι εστίες, οι τάφοι και τα ιερά, πληροφορίες χωρίς τις οποίες είναι αδιανόητη η εξέλιξη της επιστήμης και η κατανόηση του φαινομένου της ελληνικής οικουμένης.

Η Ολβία και οι αγροτικοί οικισμοί της, που αποτελούσαν κάποτε το καμάρι αυτής της ελληνικής πόλης, χάνονται από προσώπου γης και οι επιστήμονες ζητούν τη στήριξη όλων εκείνων οι οποίοι πιστεύουν στο ανεπανάληπτο του φαινομένου του ελληνικού πολιτισμού.

Θεοί και λατρείες στην Ολβία

Κυρίαρχο το ολυμπιακό πάνθεον και εξέχουσες θεότητες ο Απόλλων Ιητρός και ο Αχιλλεύς Ποντάρχης

Της **Αννας Ρουσιάγιεβα**

Η ΟΛΒΙΑ ιδρύθηκε την περίοδο κατά την οποία οι περισσότερες πόλεις της Ελλάδας είχαν να επιδείξουν σημαντικά επιτεύγματα στον τομέα του πνεύματος. Η ελληνική θρησκεία διέθετε ένα σχετικά συγκροτημένο σύστημα. Οι περισσότερες λατρείες εμφανίστηκαν στην περιοχή του Κάτω Μπουγκ με τους αποίκους που προέρχονταν κυρίως από τη Μίλητο και τη γύρω περιοχή.

Από την αρχή του αποικισμού της περιοχής δημιουργήθηκαν οι μύθοι για τον Αχιλλέα, την Ιφιγένεια, τον Ηρακλή. Από τους μύθους καταλαβαίνουμε ότι οι άποικοι γνώριζαν καλά τη μυθολογία και τη θεογονία, τον ευρύ κόσμο των ουράνιων, γήινων και χθόνιων φαινομένων που εξουσίαζαν οι Ολύμπιοι θεοί με επικεφαλής τον Δία. Για περισσότερα από χίλια χρόνια οι πολίτες της Ολβίας διατήρησαν τις παραδόσεις τους, τον πυρήνα των θρησκευτικών και μυθολογικών τους αντιλήψεων.

Απόλλων Ιητρός

Σύμφωνα με τη λατρευτική πρακτική των Ελλήνων της περιοχής του Κάτω Μπουγκ, κύριος προστάτης του αποικισμού και της ιδρυθείσας εδώ πόλης ήταν ο Απόλλωνας, ο θεός δηλαδή εκείνος στον οποίο απευθύνονταν για να πάρουν χρησμό. Αρχικά ο Απόλλωνας λατρεύτηκε ως Απόλλων Ιητρός (ιατρός). Σε αυτόν ήταν αφιερωμένο και το πρωϊμότερο ιερό με ναό και βωμούς. Τον 6ο - 5ο αι. π.Χ. η Ολβία ήταν μέλος της Βορειοδυτικο-Ποντιακής Αμφικτυονίας, η οποία τελούσε υπό την προστασία του Απόλλωνα Ιητρού. Σε όλες τις πόλεις αυτής της ένωσης κυκλοφορούσαν νομίσματα-βέλη (σε μορφή αιχμής βέλους), το σύμβολο του κύριου προστάτη τους, που συναντώνται και ως αφιερώματα.

Το τρίτο τέταρτο του 6ου αι. π.Χ., έπειτα από προσφυγή στο μαντείο του Απόλλωνα, στα Δίδυμα, και την επικράτηση της ειρήνης στην εσωτερική πολιτική ζωή, η λατρεία του Απόλλωνα Ιητρού μετονομάστηκε σε λατρεία του Απόλλωνα Δελφίνιου, θεού της ειρήνης και του δικαίου νόμου. Από τότε και μέχρι την καταστροφή της πόλης από τους Γέτες, την κορυφή του πανθέου της Ολβίας κατείχε ο Απόλλωνας Δελφίνιος. Το δεύτερο ήμισυ του 6ου - 4ου αι. π.Χ. στην περιοχή του Κάτω Μπουγκ κυκλοφορούσε χυτό νόμισμα σε σχήμα δελφινιού, που ήταν το σύμβολο αυτού του θεού. Στην πόλη ορίστηκε νέο τέμενος, όπου οικοδομούνταν ναοί και βωμοί προς τιμήν του. Το τέμενος αποτέλεσε τον κυρίως λατρευτικό χώρο της

Βωμός του κεντρικού τεμένους της Ολβίας.

Αναθηματικές στήλες από ασβεστόλιθο με παράσταση της Μητέρας των Θεών, στο δυτικό τέμενος, 6ου αι. π.Χ.

Ολβίας για περισσότερο από τέσσερις αιώνες. Το δελφίνι, σύμβολο του Απόλλωνα, παρουσιάζεται ως στοιχείο του ολβιακού θρησκευτικού και πολιτικού εμβλήματος στα νομίσματα (αετός πάνω σε δελφίνι).

Ο Απόλλωνας λατρευόταν στην Ολβία και με τα επίθετα Λύκειος, Θαργήλιος, Βόρειος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η λατρεία του Απόλλωνα Βορέα, με την οποία συνδεόταν και ο θίασος των βορειικών. Στη βάση μιας μελαμβαφούς κύλικας αθηναϊκής παραγωγής διαβάζουμε την κάτωθι επιγραφή, που αποτελεί τη βασική τους φιλοσοφική αρχή: «ΑΠΟΛΛΩΝ ΗΛΙΟΣ ΗΛΙΟΣ

ΚΟΣΜΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΦΩΣ ΦΩΣ ΒΙΟΣ ΒΙΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝ». Σύμφωνα με το ρητό αυτό, η επίγεια ζωή οφείλεται στον Απόλλωνα, ο οποίος εννοείται έως ήλιος, ως κόσμος με την πολυσύνθετη έννοια του όρου, ως φως και επομένως ως ζωή.

Η λατρεία του Αχιλλέα

Από τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες ως το τέλος της ύπαρξης της πόλης, ο Απόλλων λατρεύτηκε ως Προστάτης. Την ανώτατη ωστόσο θέση στο πάνθεο κατείχαν κατά καιρούς ο Ζεύς Πολιάρχης ή Ολβιος και ο Αχιλλεύς Ποντάρχης.

Εδώ δημιουργήθηκε μια πρωτότυπη λατρεία του ομηρικού Αχιλλέα, ως αποτέλεσμα της θρησκευτικο-μυθολογικής δημιουργίας των Ελλήνων. Ο Αχιλλέας λατρευόταν για μεγάλο χρονικό διάστημα στη νήσο Λεύκη, κοντά στις εκβολές του Δούναβη και στη σημερινή χερσόνησο του Τέντροβ, που ονομαζόταν «Δρόμος του Αχιλλέα». Εδώ προς τιμήν του διεξάγονταν ετήσιως θρησκευτικοί και αθλητικοί αγώνες, όπως αρματοδρομίες και αγώνες στο πένταθλο και συγκεκριμένα εκπρόσωποι από πολλές πόλεις του Ευξεινού και της Μεσογείου, γεγονός με ιδιαίτερη πολιτική σημασία για την Ολβία.

Στη Λεύκη, που τελούσε υπό την εξουσία και την προστασία της Ολβίας, ιδρύθηκε ιερό του Αχιλλέα με ναό, βωμούς και θησαυρό. Εδώ σταματούσαν όσοι ναυτικοί και έμποροι έπλεαν στον Πόντο για να κάνουν προσφορές και θυσίες. Κοντά στο ιερό υπήρχε ειδικό «θεραπευτήριο», όπου όπως πιστευόταν, ο Αχιλλέας θεράπευε στον ύπνο τους τις πηλγές των ασθενών. Όταν το νησί πέρασε στην εξουσία της πόλης Τόμης τον 1ο - 2ο αι. μ.Χ., στην Ολβία και στη νήσο Μπερεζάν χτίστηκαν ναοί του Αχιλλέα Ποντάρχη, ανώτατου προστάτη και υπερασπιστή του ολβιακού κράτους. Το Συμβούλιο των αρχόντων της πόλης, για να εκφράσει την ευγνωμοσύνη του για τη σωτηρία και την ειρήνη του κράτους, για την υγεία

Συνέχεια στην 30η σελίδα

Συνέχεια από την 29η σελίδα

των αρχόντων και για άλλα αγαθά, έστηνε ετησίως προς τιμήν του αναθηματικές μαρμάρινες στήλες. Την εποχή αυτή ο Αχιλλεύς εθεωρείτο ο Αιώνιος Πατέρας. Έτσι, στην αντίληψη των Ολβιοπολιτών, που γνώριζαν πολύ καλά την «Ιλιάδα» του Ομήρου και λάτρευαν μάλιστα τον Όμηρο, ο Αχιλλέας κατείχε πάντοτε μια εξέχουσα θέση ως κραταιός ήρωας και ως θεός-σωτήρας. Σε κανένα άλλο μέρος της ελληνικής οικουμένης ο Αχιλλέας δεν έχαιρε τέτοιου θαυμασμού και λατρείας, όσο στην περιοχή του Κάτω Μπουγκ.

Άλλες θεότητες

Οι Ολβιοπολίτες τιμούσαν και πολλούς άλλους θεούς, μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατείχαν οι Ολύμπιοι θεοί: ο Δίας, η Αθηνά, η Δήμητρα, ο Ερμής, ο Διόνυσος, η Αρτεμις, η Αφροδίτη, ο Ποσειδώνας κ.ά. Την περίοδο των ιδιαίτερα ανεπτυγμένων σχέσεων με την Αθήνα, κυρίως την εποχή του Περικλή, μεγάλη εξάπλωση γνώρισε στην Ολβία η λατρεία της Αθηνάς, που ήταν η κύρια προστάτιδα αυτής της πόλης. Η κεφαλή της με την περικεφαλαία ή η αιγίδα της –το προσωπείο της Μέδουσας Γοργούς– απεικονίζονταν στους πρωιμότερους τύπους των χυτών ολβιακών οβολών του 5ου αι. π.Χ. Το ιερό της θεάς βρισκόταν στο χώρο του κεντρικού τεμένους, κοντά στον ναό του Δελφινίου Απόλλωνος.

Την περίοδο της δημοκρατικής διακυβέρνησης, από τον 4ο αι. π.Χ. ισχυροποιούνται οι λατρείες του Διός Ελευθερέως και του Σωτήρος, καθώς επίσης της Δήμητρας και της Κόρης-Περσεφόνης. Η μυστη-

Χάλκινα νομίσματα της Ολβίας σε σχήμα δελφινιού.

Μαρμάρινη βάση βωμίσκου με αφιέρωση στη Μητέρα των Θεών. Ολβία, ανασκαφή 1998.

Βωμός του δυτικού τεμένους.

ριακή τους ελευσινιακή λατρεία σε συνδυασμό τότε με τη λατρεία του Διονύσου ή του Ιάκχου και τότε του Πλούτωνα, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Στην ανάπτυξη όλων αυτών των λατρειών, καθώς επίσης και της εισηγμένης λατρείας του Δήμου, εμφανής είναι η επιρροή των Αθηνών, μιας πόλης με σημαντικές εμπορικές, πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις με την Ολβία. Με τον τρόπο αυτό οι πολίτες της Ολβίας έδειχναν τη συμπάθειά τους προς την πολιτική της Αθήνας και αποζητούσαν τη συμπαράσταση αυτής της κραταιάς πόλης της Ελλάδας.

Από τα πρώιμα χρόνια οι Ολβιοπολίτες λάτρευαν τη Μητέρα των Θεών, στη βάση της λατρείας της οποίας βρίσκουμε την ανατολική θεά Κυβέλη. Τον 6ο – 1ο αι. π.Χ. το ιερό της βρισκόταν στο δυτικό τέμενος, δίπλα στο ιερό του Απόλλωνα Ιητρού. Ως προστάτιδα της πόλης εικονίζεται με στέμμα που απολήγει σε πυργίσκους και είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στην ελληνιστική εποχή. Πήλινα ειδώλιά της ή λίθινες ανάγλυφες παραστάσεις της υπήρχαν σε κάθε σχεδόν κατοικία της Ολβίας. Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο εισάγονται στην Ολβία λατρείες αιγυπτιακών θεοτήτων, όπως του Σεράπιδος και της Ισιδος, η λατρεία του θρακικού Ιππέα Ρήσου, ο ιρανικής καταγωγής θεός του ήλιου Μίθρας, οι λατρείες των ρωμαίων αυτοκρατόρων. Οι θεότητες αυτές λατρεύονταν κυρίως από τους Ρωμαίους λεγεωνάριους που ήταν εγκατεστημένοι στην πόλη, ενώ από τους Ολβιοπολίτες λατρεύονταν σε κάποιο βαθμό μόνο από τους φιλικά διακείμενους προς τη Ρώμη κατοίκους. Σύμφωνα με την ελληνική θρησκευτική παράδοση, οι Έλληνες άποικοι, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν κοντά στους δύο μεγάλους ποταμούς, ίδρυσαν τις τοπικές λατρείες των ομώνυμων θεών, του Βορυσθένοβους και του Υπάνιος. Με τη διεύρυνση της αγροτικής περιφέρειας της Ολβίας συμπίπτει η κοπή τεράστιου αριθμού χάλκινων νομισμάτων με την παράσταση της κεφαλής του θεού του ποταμού, νομισμάτων που ονομάστηκαν «βορυσθένιοι» και η κυκλοφορία των οποίων εξαπλώθηκε έως τον Δνειπερο.

Σύμφωνα με διάφορες πηγές στην Ολβία λατρεύονταν περίπου πενήντα διαφορετικές θεότητες, χωρίς να υπολογίσουμε τα διάφορα επίθετα των θεών. Η άνοδος και η δημοτικότητα πολλών απ' αυτές υπαγορεύτηκε κατά καιρούς από διάφορα γεγονότα τόσο πολιτικής όσο και οικονομικής σημασίας. Στις κύριες θεότητες ιδιαίτερα κατά τις γιορτές προσφέρονταν αφιερώματα στα ιερά, τελούνταν θυσίες και αγώνες, γίνονταν προσφορές οίνου και θρησκευτικές πομπές. Στις ιεροτελεστίες, οι κάτοικοι της Ολβίας ακολουθούσαν τη συνήθη ελληνική πρακτική. Είχαν σαφή αντίληψη για τις ιδιότητες των θεών που λάτρευαν, ήξεραν τα ονόματά τους, τις επικλήσεις τους, γνώριζαν την εικονογραφία, τους μύθους, καταλάβαι-

ναν το συμβολισμό των λατρευτικών παραστάσεων, γνώριζαν τις γιορτές και τα έθιμα.

Θρησκευτικές ενώσεις

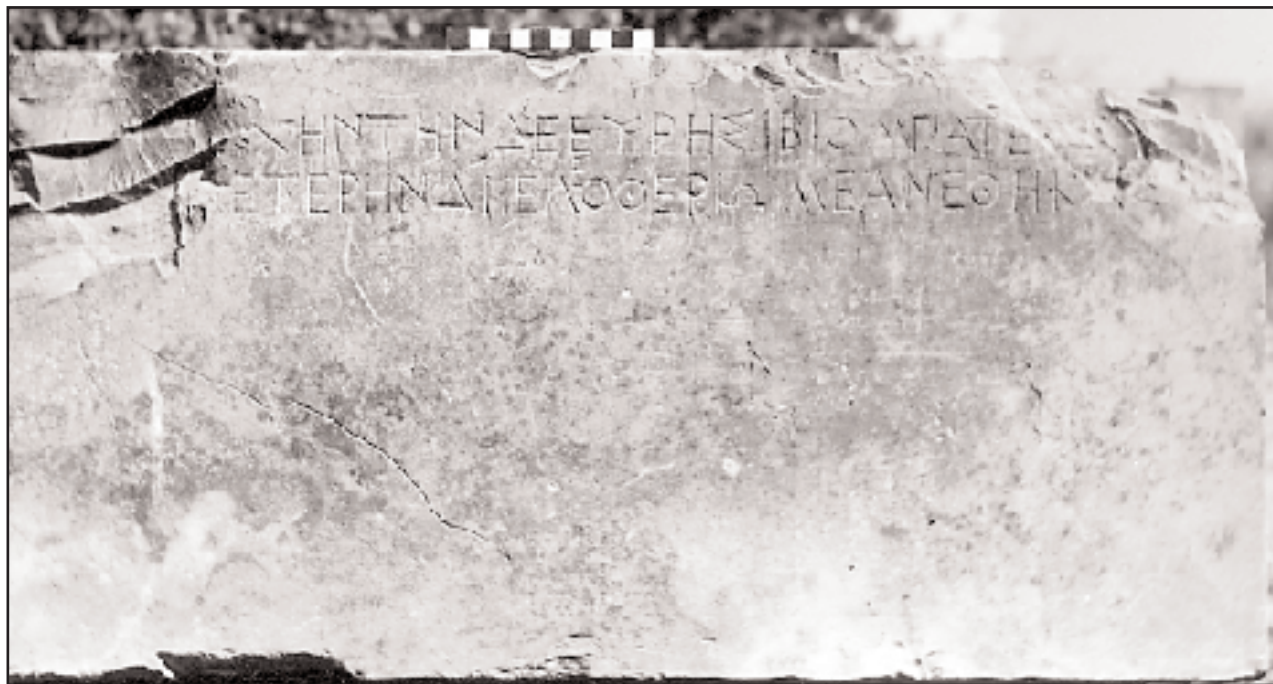
Ουσιαστικός ήταν ο ρόλος των ιερέων στην προώθηση νέων θεοτήτων στο ολβιακό πάνθεο και στη διοργάνωση των εορτών. Οι ιερείς προέρχονταν συνήθως από την τάξη των πλουσίων και μορφωμένων πολιτών. Πολλοί απ' αυτούς είχαν σπουδάσει στην Αθήνα και σε άλλα μεγάλα κέντρα της αρχαιότητας. Ο πληθυσμός της Ολβίας, συμπεριλαμβανομένου και του αγροτικού, είχε ενεργό συμμετοχή στη θρησκευτική και πολιτιστική ζωή της πόλης.

Το ιδιαίτερο θρησκευτικό συναίσθημα των Ολβιοπολιτών είναι εμφανές, αφού στη διάρκεια πολλών αιώνων κατάφεραν να διατηρήσουν τις ελληνικές παραδόσεις σε όλους τους τομείς της ζωής και παρέμειναν πιστοί στους πρώτους ιερούς τους προστάτες: τον Απόλλωνα, τον Αχιλλέα, τον Δία, την Αθηνά, την Δήμητρα, τη Μητέρα των θεών και άλλες θεότητες. Τελειοποίησαν και έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση σε ορισμένες λατρείες με σκοπό τη διατήρηση των πατρίων εθίμων και τη διαφύλαξη της ενότητας του σώματος των πολιτών και της ειρήνης στο κράτος.

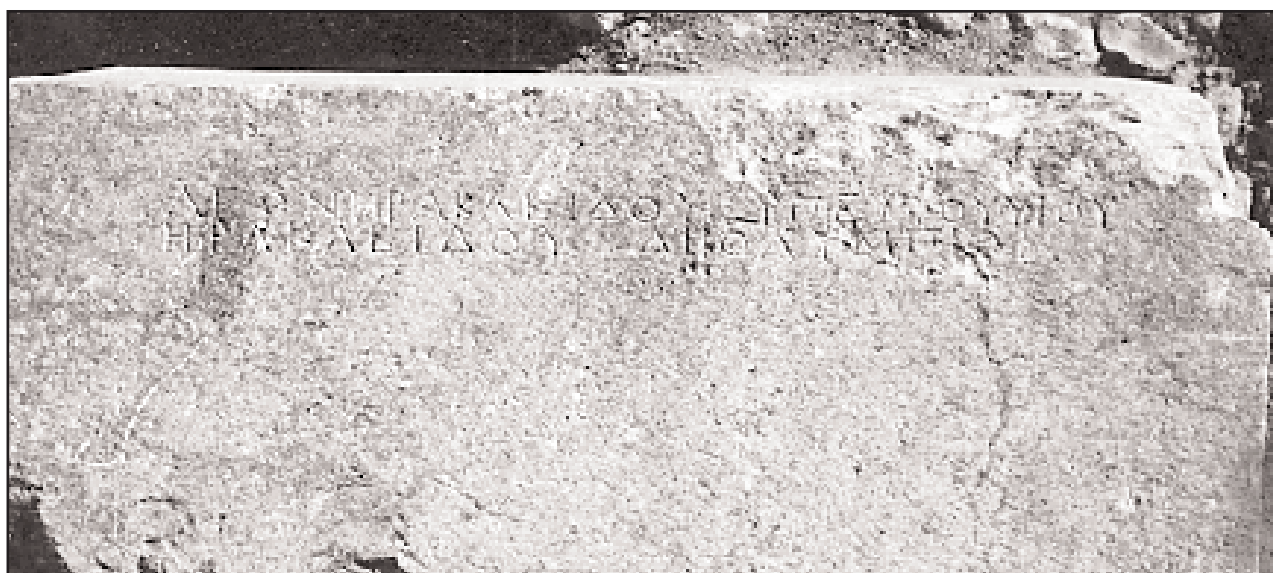
Έχουμε μαρτυρίες για την ύπαρξη στην Ολβία αρκετά μεγάλου αριθμού θρησκευτικών, αριστοκρατικού χαρακτήρα, ενώσεων, των θιάσων. Πριν την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, σημαντικό ρόλο έπαιζαν οι θρησκευτικές ενώσεις-θιάσοι- των μολπών και των νεομενιαστέων, οι οποίες συνδέονταν με τη λατρεία του Δελφινίου Απόλλωνος. Με τον Διόνυσο συνδέονται οι θιάσοι των βακχιστών και των ορφικών. Μέλος του θιάσου των βακχιστών ήταν σύμφωνα με τον Ηρόδοτο και ο βασιλιάς των Σκυθών Σκύλις. Αργότερα εμφανίστηκαν οι θρησκευτικές ενώσεις των βορειικών και των ιερέων Ευρησιβιάδων, που λάτρευαν τον Δία Σωτήρα. Ολοι αυτοί παρουσιάζονταν ως φύλακες των ηθών και εθίμων, φρόντιζαν για τα ιερά, για την ενδυνάμωση της ελληνικής γλωσσικής παράδοσης, της γραφής, της τέχνης και της θρησκείας στην πόλη.

Ο πολυθεϊσμός ήταν η βάση της θρησκευτικής αντίληψης των κατοίκων της Ολβίας, όπως άλλωστε και άλλων αρχαίων ελληνικών πόλεων. Η παρουσία ορισμένων στοιχείων συγκερασμού παρατηρείται μόνο κατά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες με τις ελληνοϊρανικές και ελληνοαιγυπτιακές λατρείες, γεγονός που συνδέεται με την ευρεία εξάπλωση των ανατολικών λατρειών. Προς το παρόν στην Ολβία δεν έχουμε κανένα ίχνος μονοθεϊστικής λατρείας, ούτε και της χριστιανικής.

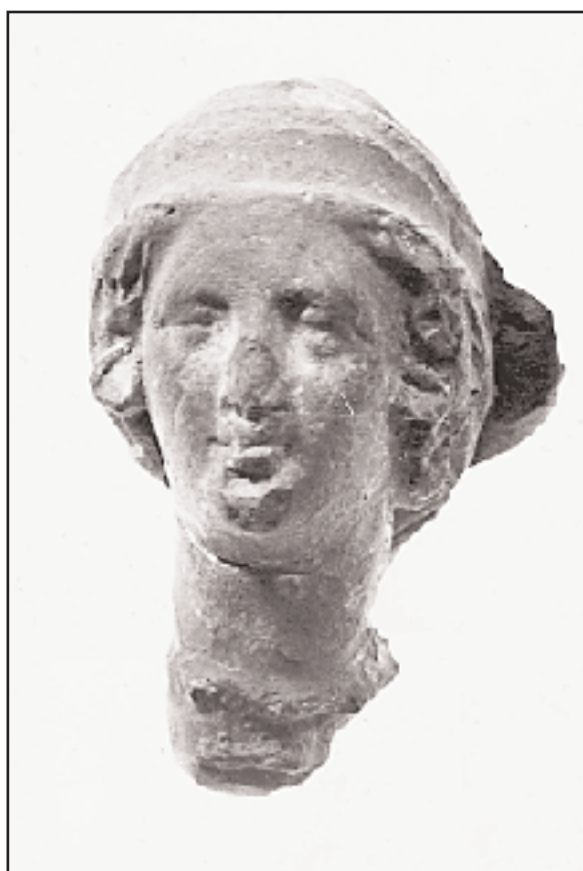
Το φωτογραφικό υλικό του αφιερώματος προέρχεται από το αρχείο του **Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ακαδημίας Επιστημών της Ουκρανίας στο Κίεβο**. Επίσης, μέρος των δημοσιευμένων φωτογραφιών είναι από το αρχείο των **Ν.Κ. Γκούροβα** και **Α.Ν. Γκούροφ**.

Βάση αγάλματος με αφιέρωση στον Δία Ελευθερέα. Ολβία, αρχές 4ου αι. π.Χ.

Αναθηματική επιγραφή του Λέοντος προς τον Ολύμπιο Δία. Ολβία, 3ος αι. π.Χ.

Πήλινη κεφαλή της Δήμητρας. Ολβία, 3ος αι. π.Χ.

Αναθηματική επιγραφή του Ξανθίππου προς τη Δήμητρα, την Περσεφόνη και τον Ιακχο, εγχάρκτη στο χείλος αγγείου, 5ου αι. π.Χ.

Κύλικα με εγχάρκτη επιγραφή «ΜΗΤΡΟΣ», 5ου αι. π.Χ.